

## **Deel II: Irenaeus van Lyon**

In dit tweede deel van deze dissertatie staat Irenaeus van Lyon centraal. Deze Gallische kerkleider krijgt eerst persoonlijke en theologische aandacht in hoofdstuk 9. Hierbij wordt zijn leven en werk met verwijzing naar oud en recent wetenschappelijk onderzoek besproken. Het daaropvolgende hoofdstuk bevat relevante passages uit de geschriften van Irenaeus over zijn beschouwing van de Schriften en het gezag ervan. Hierop volgen enkele illustraties van de eerste gedrukte uitgave van zijn werk *Adversus Haereses*. Dit tweede deel wordt afgesloten met een concluderende bespreking, die onderbouwd wordt met grafische gegevens.

## Hoofdstuk 9 Een Vreemdeling in Lugdunem

Irenaeus van Lyon was een immigrant. Het Gallische land werd pas later zijn thuisland.

Oorspronkelijk kwam hij blijkbaar uit Klein-Azië.<sup>1</sup> Bij verschillende gelegenheden

verhaalt hij zijn jeugdherinneringen aan Polycarpus van Smyrna.<sup>2</sup>

Deze speelden zich waarschijnlijk af in het tweede kwart van de tweede eeuw.<sup>3</sup>

Irenaeus stond dus nog zeer dicht bij het apostolisch tijdperk.<sup>4</sup>

---

<sup>1</sup> Eusebius spreekt over “ἐν τῇ κάτω Ἀσίᾳ” (H.E.V.iv.1).

<sup>2</sup> In een brief van Irenaeus aan Florinus verhaalt eerstgenoemde zijn jeugdherinneringen:

“εἶδον γὰρ σε παῖς ἔτι ὢν ἐν τῇ κάτω Ἀσίᾳ παρὰ Πολυκάρπῳ.” (Eusebius H.E. V.xxiii.5, vgl.

Laemmer, H.; *EUSEBIOU TOU PAMFILOU, EKKLESIASTIKES ISTORIAS, BIBLOI DEKA, Graecum textum, collatis qui in Germaniae et Italiae bibliothecis asservantur codicibus et adhibitis praestantissimis editionibus recensuit atque emendavit, latinam hendrici valesii verriorem passim correctam subiunxit, apparatus criticum apposuit, fontes annotavit, prolegomena et indices adiecit*; Sumtibus Librariae Hurterianae; Scaphusiae 1862.

Over Polycarpus schrijft hij elders: “ἐν τῇ Σμύρνης ἐκκλησίᾳ ἐπίσκοπος, ὃν καὶ ἡμεῖς ἐωράκαμεν ἐν τῇ πρώτῃ ἡμῶν ἡλικίᾳ.” (Eusebius H.E. IV.xxi.3).

Zie ook: Erasmus, Desiderius; *Opus eruditissimum, divi Irenaei episcopi Lugdunensis in quinque libris digestum, in quibus mire retegret et contutat veterum haereseon impias ac portentotas opiniones, ex vetustissimorum codicum collatione quantum licuit Des. Erasmi Roterdami opera emendatum. Additus est index rerum observatu dignarum.*; Froben, Basileae MDXLVIII (1548).

Uit het voorwoord, gedateerd MDXXVI (1526), A2: “Fuit uicinus Apostolorum temporibus, quum adhuc martyrum triumphis floreret ecclesia. Nam puer audiuit Polycarpum in Asia, Polycarpus autem Ioannis Euangelistae fuit discipulus...”

<sup>3</sup> Polycarpus is rond 155 (of 167) A.D de befaamde marteldood gestorven. Vgl. Altaner, B., Stuibler, A.; *Patrologie, Leben, Schriften und Lehre der Kirchenväter*, 8., durchgesehene und erweiterte Auflage; Herder; Freiburg 1978, blz.50-52. Irenaeus moet Polycarpus dus voor die tijd hebben gehoord toen hij nog niet de volwassen leeftijd had bereikt. Uit het weergegevene bij Eusebius valt niet af te leiden dat Irenaeus er enigszins blijk van gaf dat hij Polycarpus' marteldood van nabij had meegemaakt. Toen was hij blijkbaar al lang uit Klein-Azië vertrokken, zie voetnoot 1 en 4.

<sup>4</sup> Eusebius H.E. V.ix.2-7 maakt dit waarschijnlijk. Wanneer het begin van Irenaeus ambtelijke loopbaan enigszins vroeger wordt genoteerd dan gebruikelijk, wordt het ook begrijpelijker dat Irenaeus wel door Clemens van Alexandrië wordt genoemd en geciteerd, maar, voor zover bekend, niet omgekeerd. Vgl. Eusebius H.E. VI.xiii.9: “μνήμηται δ' ἐν αὐτῷ Μελίτωνος καὶ Εἰρηναίου καὶ τινῶν ἐτέρων, ὧν τὰς διηγήσεις τέθειται.”

Dit is des te opvallender daar Irenaeus er blijk van geeft buitengewoon goed vertrouwd te zijn met christelijke schrijvers als Clemens van Rome, Ignatius, Polycarpus, Papias, de herder van Hermas, Justinus en Hegesippus.

Voor Irenaeus was Polycarpus belangrijk omdat deze nog rechtstreeks in contact had gestaan met de apostel Johannes. Vgl. Eusebius H.E. III.xxiv.2-4 waar door Irenaeus wordt gesteld dat de apostel Johannes tot de tijd van Trajanus in Efeze woonde: “παρέμεινε γὰρ αὐτοῖς μέχρι τῶν

## 9.1 Lugdunem

Waar Irenaeus zich heeft opgehouden na zijn kinderjaren in Azië is niet bekend.<sup>1</sup>

Jaren later treffen we de theoloog aan in het Franse Lyon. Dat werd in die tijd Lugdunem genoemd. Dit was een stad in Gallië, Zuid-Frankrijk. Het was gelegen op de plaats waar de rivier de Rhône en de Arar bij elkaar kwamen. De Romeinse geschiedschrijver Suetonius spreekt erover in zijn geschiedenis van het leven van Calgula (XVII.1: *tertium autem Lugduni inuit solus*) en van Claudius (II.1: *Claudius natus est... Lugduni*).<sup>2</sup>

Ook Tacitus maakt melding van deze stad als “*infensa Lugdunensis colonia*” in zijn beschrijving van de tijd van Nero.<sup>3</sup>

In Lyon bekleedde Irenaeus aanvankelijk het ambt van ouderling. In dat ambt werd hij ook afgevaardigd naar samensprekingen in Rome.<sup>4</sup>

Al in die tijd stond de Kerkleider in hoog aanzien bij Christenen die ernstig omwille van hun geloof hadden geleden. Deze martelaren deden een goed woordje voor Irenaeus bij de

---

Τραϊανού χρόνων.” Zie ook: III.xxix.6: “*παραδέδωκεν, ὡς ἐκ παραδόσεως Πολυκάρπου φάσκων, Ἰωάννην τὸν ἀπόστολον εἰσελθεῖν ποτε ἐν βαλανείῳ, ὥστε Ἰούσασθαι, γνόντα δὲ ἔνδον ὄντα τὸν Κήρινθον ἀποπηδῆσαι τοῦτόρου καὶ ἐκφυγεῖν θύρακσε...*” Johannes vluchtte het badhuis uit, aangezien het wel eens had kunnen instorten voor deze “vijand van de waarheid”.

<sup>1</sup> Veelal wordt aangenomen dat hij als zendeling via Rome naar Gallië is gekomen.

Vgl. Frank, I.; *Der Sinn der Kanonbildung, eine historische-theologische Untersuchung der Zeit vom 1. Clemensbrief bis Irenäus von Lyon*; Freiburger Theologische Studien, neunzigster Band; Herder; Freiburg 1971, blz.190. Zeker is dit niet.

<sup>2</sup> Vgl. *Suetonius*, editie J.C. Rolfe, Volume I and II; William Heinemann; London 1970.

Het Nederlandse Leiden stond in de Romeinse tijd bekend als *Lugdunum Batavorum*.

<sup>3</sup> In Hist.I.51, zie verder I.59,64,74; II.59,65; IV.85. Vgl. Tacitus, *Annalen en Historieën*, editie J. Jackson, Volume I-V, William Heinemann, London 1969.

<sup>4</sup> Erasmus, Desiderius; *Opus eruditissimum, divi Irenaei episcopi Lugdunensis in quinque libris digestum, in quibus mire retegret et contutat veterum haereseon impias ac portentotas opiniones, ex vetustissimorum codicum collatione quantum licuit Des. Erasmi Roterdami opera emendatum. Additus est index rerum observatu dignarum.*; Froben, Basileae MDXLVIII (1548). Uit het voorwoord, gedateerd MDXXVI (1526): “*Irenaeus igitur presbyter ecclesiae Lugdunensis ad compendium ecclesiae dissidium Romam mittitur, ibi tum praesdebat Eleutherus, mittitur autem martyrum epistolis magnifice cōmendatus, & quod Euangelii relo praemineret, & quod dignitati presbyterii, morum interitate responderet: unde dignus est habitus qui Photino sive Phothino (variant enim in nomine codices) Lugdunensis ecclesiae prae suli, qui natus annos Ferè nonagin ta martyrium peregit, subrogaretur.*”

opziener van Rome.<sup>1</sup>

In Lyon functioneerde Irenaeus eerst als gewoon ouderling. Weldra kwam hij echter in de rol van belangrijkste opziener in die streek.<sup>2</sup> Dat kwam doordat zijn voorganger Pothinus de marteldood was gestorven.<sup>3</sup> Deze tragische gebeurtenis had plaatsgevonden tijdens een plaatselijke vervolging van de christenen.<sup>4</sup> Irenaeus zou dan circa 178 opziener zijn geworden. Indien Eusebius verkeerd wordt gelezen en zorgvuldiger was dan wel wordt aangenomen, kan Irenaeus al in de vijftiger jaren het opzienersambt bekleed hebben, volgens Eusebius onder Antoninus (131-161).. Ouderling was Irenaeus dan al eerder of er was een minder strenge scheiding tussen deze twee ambten dan wel wordt aangenomen. De beschikbare gegevens van Irenaeus' biografie geven in beginsel geen beletsel voor een

---

<sup>1</sup> Tijdens de regering van Antoninus hebben martelaren Irenaeus, toen nog presbyter van de kerk in Lyon, aanbevolen bij Eleutherus opziener in Rome, zie Eusebius H.E. V.vi.1-3: "Οἱ δ' αὐτοὶ μάρτυρες καὶ τὸν Εἰρηναῖον, πρεσβύτερον ἤδη τότε ὄντα τῆς ἐν Λουγδούνῳ παροικίας." De overgebleven broeders hadden te kampen met de vraag in hoeverre van de martelaren te associëren waren met de vermeende profetiebeweging van het opkomend montanisme. Daarom hebben zij verschillende brieven van hen die de marteldood waren gestorven voorzien van commentaar en doen uitgaan naar Azië en Frychië, alsmede naar Eleutherus van Rome, om zo de vrede binnen de kerken te bevorderen. Irenaeus schijnt in verband met deze kwestie afgevaardigd te zijn geweest naar Rome.

<sup>2</sup> Dassmann, E.; *Der Stachel im Fleisch, Paulus in der Frühchristlichen Literatur bis Irenäus*; Aschendorff; Münster 1979, blz 293: "Der rang des Irenäus als Bisschof und seine Bedeutung für die Kirche seiner Zeit sind unbestritten."

<sup>3</sup> -Hieronymus (*De viris Illustr.*cap.35) schrijft hierover: "*Irenaeus, Pothini episcopi, qui Lugdunensem in Galliis regebat ecclesiam, presbyter a martyribus eiusdem loci ob quasdam ecclesiae quaestiones legatus Romam missus honorificas super nomine suo ad Eleutherum perfert literas. Postea iam Pothino prope nonagenario ob Christi martyrium coronato in locum eius substituitur.*" Eusebius vertelt dat Irenaeus Pothinus opvolgde als opziener van Lyon nadat die op de leeftijd van ruim negentig jaar tezamen met de Gallische martelaren gestorven was: "Πορθεινοῦ δὲ ἐφ'ὄλοις τῆς ζωῆς ἤτεσιν ἐνενήκοντα σὺν τοῖς ἐπὶ Γαλλίας μαρτυρήσασι τελειωθέντος." (H.E. V.viii.1).

<sup>4</sup> Deze vervolging wordt over het algemeen gedateerd circa 177 A.D. onder Marcus Aurelius. Ongeveer vijftig mensen in Lyon en Vienne verloren daarbij het leven. Eusebius heeft een uitgebreide weergave van de vervolging in Gallië, Eusebius H.E. V.i-iv.

De datering van de missie van Irenaeus en haar samenhang met deze vervolging is moeilijk te bepalen. Eusebius zegt dat het onder Antoninus plaatsvond (131-161), terwijl de kenners van de Vroege Kerk de vervolging onder Marcus Aurelius plaatsten (161-180). Als Eusebius dan in V.vii.1 voortgaat met te spreken over "ἀδελφὸν Μάρκον Αὐρήλιον Καίσαρα" wordt dit wegverklaard door te stellen dat Eusebius hier letterlijk zou citeren uit een bron zonder deze genoeg te hebben ingepast in zijn eigen verhaal.

vroegere datering met bv. een geboorte rond 120 na Christus.

## 9.2 Informatie schaars

Over de grootte van de gemeente waar Irenaeus zijn ambtswerk verrichtte, is niet veel naders met zekerheid te zeggen. Door velen wordt Vienne ook bij de gemeente van Lyon gerekend. Helemaal logisch is dat niet. Vienne behoorde tot een oude Romeinse provincie, nog uit de dagen der republiek. Lyon ligt ongeveer dertig kilometer noordelijker en werd door Augustus tot hoofdstad van het door Caesar veroverde Gallië verheven. Hoe de Christelijke gemeentegrenzen daar in Zuid-Frankrijk precies liepen, is niet geheel duidelijk.<sup>1</sup> Datzelfde kan gezegd worden van het verdere verloop van het leven van de kerkleider.<sup>2</sup> Over de laatste jaren van Irenaeus' bediening ontbreekt betrouwbare informatie. Dat hij de marteldood zou zijn gestorven is bijzonder twijfelachtig. Pas tweehonderd en vijftig jaar na dato geeft Gennadius (gestorven rond 496 A.D.) de eerste inlichting. Deze christelijke geleerde was ouderling in Marseille.<sup>3</sup> Pas bij Gregorius van

---

<sup>1</sup> Eusebius V.xxiii.3,4 geeft de indruk dat Irenaeus opziener was over de "gemeenten" in Gallië: "καὶ τῶν κατὰ Γαλλίαν δὲ παροικιῶν ἄς Εἰρηναῖος ἐπεσκόπει."

"Wir konstatieren christliche Gemeinden in Gallien: in Lyon und Vienne, aber auch an der Rhonemündung.", aldus Aland, K.; *Geschichte der Christenheit, Band I: Von der Anfängen bis an die Schwelle der Reformation*; Gütersloher Verlagshaus Mohn; Gütersloh 1980, blz.55.

"Obwohl die von Italienern besiedelte Bürgerkolonie Lyon einen durchaus römischen Charakter hatte, war doch auch die keltische Bevölkerung Galliens und das griechische Element von der Rhonemündung vertreten. Das Evangelium ist hier wie in Rom mit griechischer Zunge gepredigt worden, und Griechisch blieb noch lange die Sprache seiner Bildungsschicht.", aldus Lietzmann; *Geschichte der alten Kirche; Band II*; Walter de Gruyter; Berlin 1975, blz.206.

<sup>2</sup> Lawson spreekt van "the extremely scanty knowledge of a biographical and human interest that has come down to us regarding Irenaeus".(Lawson, J.; *The Biblical Theology of Saint Irenaeus*; The Epworth Press; London 1948, blz.3.)

Evenzo Brox: "Die biographischen Kenntnisse über Irenäus sind dürftig."(Irenäus (gest.um 200); in: Fries, H. & Kretschmar, G.; *Klassiker der Theologie, erster Band von Irenäus bis Martin Luther*; Verlag C.H. Beck; München 1981, blz.11.)

<sup>3</sup> Vgl. Frend; *The Rise of Christianity*; Darton, Longman and Todd; London 1984, blz.802, 822.

In zijn commentaar op Jesaja XVIII (op hoofdstuk 64, vers drie) meldt Gennadius: "*De quibus diligentissime vir apostolicus scribit Irenaeus episcopus Lugdunensis et martyr, multurum origines explicans haereseon et maxime gnosticorum...*"

Vgl. Harnack; *Geschichte der altchristlichen Literatur bis Eusebius, Teil II, Band 2*; J.C.Hinrichs Verlag; Leipzig 1958, blz.272. De zinsnede "et martyr" kan echter gemakkelijk een latere toevoeging van een kopieerdershand zijn.

Tours duikt een meer substantiële aanwijzing op, dat Irenaeus een glorieuze marteldood zou zijn gestorven.

Dat is een beetje laat, want Gregorius leefde in de zesde eeuw (538 tot 594 A.D.).<sup>1</sup>

De berichtgeving van een nog latere martyrologie is ook een beetje vaag.<sup>2</sup>

---

<sup>1</sup> Vgl. Altaner, B., Stuiber, A.; *Patrologie, Leben, Schriften und Lehre der Kirchenväter*, 8., durchgesehene und erweiterte Auflage; Herder; Freiburg 1978, blz.110, 477; Harnack; *Geschichte der altchristlichen Literatur bis Eusebius, Teil II, Band 2*; J.C.Hinrichs Verlag; Leipzig 1958, blz.274.

Op twee plaatsen maakt Gregorius melding van Irenaeus martelaarschap.

In zijn boek over de martelaren in heerlijkheid (*Lib.in gloria martyr*.49): “*Igitur martyrio consummatus gloriosus Photinus episcopus qui Lugdunensi praeferit urbi sacerdos per certaminis nobilis meritum invectus est caelo. Cui et merito et sanctitati condignus Hereneus (=Irenaeus) successit episcopus, per martyrium et ipse finitus.*”

In zijn boek over de geschiedenis van de Franken (*Historia Franc*.I.29): “*Beatissimus vero Irenaeus, huius successor martyris qui a beato Polycarpo ad hanc urbem directus est, admirabili virtute enituit, qui in modici temporis spatio praedicatione sua maxime in integrum civitatem reddidit christianam. Sed veniente persecutione talia ibidem diabolus bella per tyrannum exercuit et tanta ibi multitudo christianorum ob confessionem dominici nominis est iugulata, ut per plateas flumina currerent de sanguine christiano; quorum nec numerum nec nomina colligere potuimus, dominus enim eos in libro vitae conscripsit. Beatum Irenaeum diversis in sua carnifex praesentia poenis adfectum Christo domino per martyrium dedicavit.*”

<sup>2</sup> “*Apud Lugdunum Galliae S. Irenaei episcopi et martyris, quem constat beati Polycarpi sacerdotis et martyris, discipulum fuisse, ut scribit Hieronymus et apostolorum temporibus vicinum. Postea vero persecutione Severi cum omni fere civitatis suae populo glorioso coronatus est martyrio.*”

Vgl. Harnack; *Geschichte der altchristlichen Literatur bis Eusebius, Teil II, Band 2*; J.C.Hinrichs Verlag; Leipzig 1958, blz.281.

De verwijzing naar Hieronymus betreft *De Viris Inlustr*.35, waar hij Irenaeus behandelt, maar niets te kennen geeft over diens later veronderstelde marteldood.

Dat gewelddadige einde zelf zou dan niet onder Severus maar “ἐν τοῖς φόνοις Μάρκου Ἀντωνίου” hebben plaatsgevonden. Tenminste, als we de Griekse versie moeten geloven.

Irenaeus zou dan als volgt aan het einde van zijn aardse omwandeling zijn gekomen: “Οὗτος μετὰ Ποθεινὸν ἐπίσκοπον τῆς εἰρημένης πόλεως ὑπὲρ Χριστοῦ ἀθλήσαντα τοὺς οἴακα δεκσάμενος καὶ πολλοῖς λόγοις καὶ παραινέσεσιν ἐκτῆς πλάνης τῶν εἰδόλων ἀφαρπάσας καὶ τῷ Χριστῷ πολλοὺς μάρτυρας προσαγαῶν τελευταῖον καὶ αὐτὸς ὑπὸ τῶν διωκόντων ξίφει τελειωθεὶς στεφανοῦται”

Vgl. Harnack; *Geschichte der altchristlichen Literatur bis Eusebius, Teil II, Band 2*; J.C.Hinrichs Verlag; Leipzig 1958, blz.281.

Vgl. Altaner, B., Stuiber, A.; *Patrologie, Leben, Schriften und Lehre der Kirchenväter*, 8., durchgesehene und erweiterte Auflage; Herder; Freiburg 1978, blz.110, 477; Harnack; *Geschichte der altchristlichen Literatur bis Eusebius, Teil II, Band 2*; J.C.Hinrichs Verlag; Leipzig 1958, blz.274.

### 9.3 Standpunten

Van zijn standpunten weten we wat meer. Irenaeus wierp zich op als pleitbezorger van tolerantie binnen de kerk voor gebruiken met oude papieren waarover de Schrift geen uitsluitsel gaf. Zo ging hij in het laatste decade van de tweede eeuw in tegen het standpunt van Victor, opziener van Rome in de Quartodecomanische Paschastrijd.<sup>1</sup> Irenaeus werkte vrede door zijn tussenkomst in deze zaak over datum en karakter van het vasten rond Paasfeest. Hij schreef brieven over deze zaak aan verschillende ambtsdragers. Eén van deze broeders was opziener Victor van Rome die geen kerkelijke gemeenschap meer wilde hebben met de onderhouders van het oude gebruik om Paasfeest te houden op de 14de Nissan, zonder rekening te houden op welke dag van de week deze viel. Victor stond het westerse gebruik van goede vrijdag tot paaszondag voor. Daarover was veertig jaar eerder ook al meningsverschil geweest toen Polycarpus van Smyrna in Rome op bezoek was. De Roomse opziener Aniket had toen ook problemen met de Oosterse datum voor de viering van het paasfeest, maar had Polycarpus gewoon laten deelnemen aan het Heilig Avondmaal in zijn gemeente. Victor was echter minder tolerant.

#### 9.3.1 Geestesgaven

Ondanks Montanistische misbruiken schaamde Irenaeus zich niet voor zijn overtuiging dat God nog steeds bijzondere gaven gaf aan leden van het lichaam van Christus. Irenaeus verwijst naar het functioneren van de zogenoemde “bijzondere” gaven van de Heilige Geest in zijn tijd. De Geest deelde volgens Irenaeus nog actief deze gaven uit aan gelovigen.<sup>2</sup>

Ook in het algemeen speelde de Geest een belangrijke rol in de Godgeleerde gedachten van de man uit Lugdunum.<sup>3</sup>

---

<sup>1</sup> Zie Eusebius H.E. V.xxvii.11-18: “τῷ γε μὴν Β(Υ)ίκοτι προσηκόντως, ὡς μὴ ἀποκόρτοι ὅλας ἐκκλησίας Θεοῦ, ἀρχαίου ἔθους παράδοσιν ἐπιτηρούσας, πλείστα ἕτερα παραινεῖ”.

Vgl. Aland, K.; *Geschichte der Christenheit, Band I: Von der Anfängen bis an die Schwelle der Reformation*; Gütersloher Verlagshaus Mohn; Gütersloh 1980, blz.149.

Altaner, B., Stuiber, A.; *Patrologie, Leben, Schriften und Lehre der Kirchenväter*, 8., durchgesehene und erweiterte Auflage; Herder; Freiburg 1978, blz.108.

Clemens van Alexandrië maakt in “ἐν τῷ λόγῳ δὲ αὐτοῦ τῷ περὶ τοῦ πάσχα”, dat verloren gegaan is, melding van Irenaeus en Melito en citeert ze, vgl. Eusebius H.E. VI.xiii.9.

<sup>2</sup> Vgl. Eusebius H.E. V.ix(vii).6: “καθὼς καὶ πολλῶν ἀκούομεν ἀδελφῶν ἐν τῇ ἐκκλησίαι προφητικὰ χαρίσματα ἔχόντων, καὶ παντοδαπαῖς λαλούντων διὰ τοῦ πνεύματος γλώσσαις, καὶ τὰ κρύφια τῶν ἀνθρώπων εἰς φανερόν ἀγόντων ἐπὶ τῷ συμφέροντι, καὶ τὰ μυστήρια τοῦ Θεοῦ ἐκδηγουμένων”

<sup>3</sup> Dat blijkt bijvoorbeeld uit de Armeense versie van “Ten Bewijs van de apostolische Verkondiging”. Vgl. Ter-Mekerttschian, K. & Ter-Minassiantz, E.; *Des heiligen Irenäus' Schrift zum Erweise der apostolischen Verkündigung, ΕΙΣ ΕΠΙΔΕΙΞΙΝ ΤΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΟΥ ΚΕΡΥΓΜΑΤΟΥ, in Armenischer Version entdeckt, herausgegeben und ins deutsch übersetzt von K.*

### 9.3.2 Toekomst

De man uit Lyon was ook aanhanger van de gedachte dat er nog een duizendjarig vrederijk te verwachten is.<sup>1</sup> Irenaeus was positief gestemd over de toekomst.<sup>2</sup>

In zijn uiteenzettingen greep hij terug op de exegese van Christenen uit een vorige generatie.<sup>3</sup> Irenaeus zelf verwachtte de “recapitulatio” (Gr.: ἀνακεφαλαίωσις), de wederoprichting van alle dingen in een volmaakte staat: “Wat dispaaraat is, wordt hereenigd, maar ook wat onvolkomen was, wordt volmaakt, hersteld, tot zijn bestemming gebracht. Dikwijls zegt Irenaeus, dat de Zoon Gods, die alles in zichzelf recapituleert, het einde met het begin weder samenbrengt en verbindt; den mensch met den geest, maar ook den mensch met God.”<sup>4</sup>

Zoals de schepping oorspronkelijk goed was, zo zal alles aan Christus onderworpen en volmaakt zijn.<sup>5</sup>

Sommigen hebben de gedachte aan recapitulatie verbonden aan die van de vergoddelijking van de mens, en vervolgens de oorsprong van hun reconstructie van Irenaeus herleid naar de mysteriëncultussen en de

---

*Ter-Mekertschian, E. Ter-Minassiantz mit einem Nachwort und Anmerkungen von Adolf Harnack; J.C.Hinrich'sche Buchhandlung; Leipzig 1907.*

Blz 52: Kap.99: “Andere wieder nehmen die Geschenke des Geistes nicht an und weisen von sich die prophetische Gabe, durch deren Empfang der Mensch das Leben in Gott befruchtet. Das sind die von Jesaja Bezeichneten: >>Denn die sollen<<, sagt er, >>werden wie eine Terebinthe, deren Haub gefallen ist, und wie ein Garten, dem es an Wasser fehlt<<. Solche sind nun Gott zu nichts nütze, da sie keine Frucht bringen können.”

<sup>1</sup> Vgl. Nielsen, J.T.; *Adam and Christ in the Theology of Irenaeus of Lyons*; Prakke; Assen 1968, blz.83: “There is no reason to deny the authenticity of Adv. Haer. V.32-36, the chapters where Irenaeus pronounces himself for chiliasm.” Volgens Nielsen zijn ze “an organic whole with the rest of Adversus Haereses”.

Bakhuizen van den Brink, J; *Incarntie en Verlossing bij Irenaeus*; Martinus Nijhoff; 's Gravenhage 1934, blz.34, noemt dit chiliasme of millenianisme een “aanhangel zijner theologie”, uit de schat van de Kerk van zijn tijd genomen.

<sup>2</sup> Vgl.Meijering, E.P.; *Klassieke gestalten van christelijk geloven en denken, Van Irenaeus tot Barth*; Gieben; Amsterdam 1995. Meijering spreekt van een “opmerkelijke rationaliteit” en een “merkwaardig optimisme” bij Irenaeus, blz.19.

<sup>3</sup> Irenaeus verwijst naar Papias' uitleg van Jesaja 11: 6-9 en 65:25 in Adv. Haer. V.33,4. Daar noemt hij Papias “een toehoorder van Johannes, maar ook een geestverwant van Polycarpus, een man van de oude tijd”.

Vgl. Dubois, J.D.; Remarques sur le fragments de Papias cité par Irénée; *Revue d'Histoire et de Philosophie Religieuses* 1991, tome LXXI, blz. 3-10.

<sup>4</sup> Vgl. Bakhuizen van den Brink, J; *Incarntie en Verlossing bij Irenaeus*; Martinus Nijhoff; 's Gravenhage 1934, blz.33,34.

<sup>5</sup> Volgens Isodor Frank verbindt Irenaeus op deze wijze het leerstuk van de schepping met dat van de verlossing. Oude en Nieuwe Testament worden zo in een samenhangend perspectief geplaatst. Vgl. Frank, I.; *Der Sinn der Kanonbildung, eine historische-theologische Untersuchung der Zeit vom 1. Clemensbrief bis Irenäus von Lyon*; Freiburger Theologische Studien, neunzigster Band; Herder; Freiburg 1971, blz.191.



Gnostiek.<sup>1</sup>

Dit berust echter op een oppervlakkig lezen van Irenaeus. Hierbij worden de ogen bewust gesloten voor klaarblijkelijke Bijbelse herleidingsmogelijkheden.<sup>2</sup>

Bij toepassing van dat laatste doelt Irenaeus gewoon op de wederoprichting van alle dingen in een volmaakte staat.

Zo is ook het uiteindelijke heil van de Christen door Jezus bewerkt.<sup>3</sup>

### 9.3.3 Verlossing

Het verzoeningswerk van Christus werd mogelijk gemaakt door diens menswording.<sup>4</sup>

Maar de eigenlijke verlossing door diens bloed gebeurde aan het kruis.<sup>5</sup>

Voor Irenaeus berustte de morele vrijheid om God te volgen uiteindelijk op genade.<sup>6</sup>

---

<sup>1</sup> Bijvoorbeeld: Schwartz, P.; *Imago Dei als christologisch-anthropologisch Problem in der Geschichte der Alten Kirche von Paulus bis Clemens von Alexandrien*; Vandenhoeck & Ruprecht; Göttingen 1979, blz.117. Volgens Schwartz zou het bij Irenaeus niet alleen gaan om wederoprichting van de volmaakte staat voor de zondeval, maar ook om vergoddelijking van de mens in dat proces.

<sup>2</sup> De eerste brief van Johannes heeft een vergelijkbare gedachte in hoofdstuk drie, vers 2: ἀγαπητοί, νῦν τενα Θεοῦ ἐσμέν, καὶ οὐπω ἐφανερώθη τί ἐσόμεθα· οἶδαμεν δὲ ὅτι ἐὰν φανερωθῆ, ὅμοιοι αὐτῷ ἐσόμεθα, ὅτι ὁσόμεθα αὐτὸν καθὼς ἐστὶ· Vgl. Phil.3:21. Het gaat hier om de gelovige die volmaaktheid zal ervaren naar lichaam en ziel, op een zelfde manier als Christus dat heeft in Zijn opstandingslichaam, als Eerste onder vele broeders. In afgeleide zin kan de mens god zijn, vgl. Ps.82:6, Joh.10:34,35. In die betekenis was de mens aangesteld als rentmeester over Gods schepping. Door Gods Geest is er gemeenschap met God en Zijn zegeningen, maar waar de mens God in eigen recht raakt, is afgodendienst. Als er zo'n duidelijk aanknopingspunt in de Schriften is bij de gedachte aan het kinschap van God van de gelovige en de mens als nieuwe schepping, uiteindelijk naar ziel en lichaam, dan is het geforceerd om sporen van Gnostiek en antieke mysteriën in te lezen bij Irenaeus, die er nergens aantoonbaar blijk van geeft op zulke sporen te willen bewegen.

<sup>3</sup> "So konnte das Wort, sein eingeborener Sohn, auf die Schöpfung hinabsteigen, d.h. in das Menschengilde, und von ihm empfangen und zu ihm hinaufsteigen, die Engel überragend; und so wird er werden nach dem Bild und nach der Ähnlichkeit Gottes.", aldus Klebba, E.; *Die Anthropologie des hl. Irenaeus, eine dogmenhistorische Studie*; Kirchengeschichtliche Studien II.Band, III.Heft; Verlag von Heinrich Schöningh; Münster Westfalen 1894, blz.188.

<sup>4</sup> Daarom zou Irenaeus ook geen duidelijke "Kreuzestheologie" hebben.

Vgl. Schwager, R.; *Der Gott des Alten Testaments und der Gott des Gekreuzigten*; *Zeitschrift für katholische Theologie*, herausgegeben von der theologischen Fakultät der Universität Innsbruck; Herder Verlag; Wien 1980; 102. Band, blz.306-308.

<sup>5</sup> Vgl. Adv. Haer.V.1,1: loskoping van Christenen als waarachtig Mens door Zijn bloed; en Adv. Haer.V.16,3: de genezing van de ongehoorzaamheid gebeurde aan het kruis.

<sup>6</sup> Vgl. Berthouzoz, R.; *Liberté et Grâce suivant la théologie d'Irénée de Lyon, Le débat avec la gnose aux origines de la théologie chrétienne* (Étude d'Éthique Chrétienne, Livre 8); Éditions Universitaires Fribourg Suisse; Du Cerf; Paris 1980, blz.253: "Celle-ci est attendue dans la présence et l'assistance que Dieu, bon et libre, donne à l'homme, par la grâce du Fils et de l'Esprit,

De wijze waarop de mens daaraan deel kan krijgen, is door opnieuw, of van bovenaf geboren te worden. Dit verloopt via het heiligend werk van Jezus Christus. Volgens Irenaeus worden zowel kleintjes, als kinderen, tieners en ouderen slechts op deze manier gered: “Immers <Jezus> is gekomen om door middel van zichzelf allen te behouden. Allen, bedoel ik, die door Hem tot God wedergeboren worden: kinderen en kleinen en knapen en jongelingen en ouderen. Daarom kwam Hij door elke leeftijd heen, zodat Hij, toen Hij voor de kinderen zelf een Kind werd, de kinderen heiligde. Als Kleine onder de kleinen, heiligde Hij hen die dezelfde leeftijd hadden...”<sup>1</sup>

### 9.3.4 Romeinse Rijk

Een interessant element in zijn visie op de toekomst, was zijn verwachting voor het machtige Romeinse rijk waarin hij zich bevond. Van dit rijk van vrede en welvaart, het Pax Romana, verwachtte Irenaeus de spoedige ondergang.<sup>2</sup> Hij bekeek de imposante staatkundige structuren met andere ogen: “In het licht van de Schrift zag hij er doorheen, mat hij de machthebbers van zijn dagen aan de vraag, of hun optreden de gerechtigheid onder de mensen liet gedijen dan wel zich aan ongerechtigheid en goddeloosheid te buiten ging en wist hij, dat ook deze imposante structuur weldra ten onder zou gaan. De machten van de Pax Romana moeten nu in de nog gegeven tijd dienen om de woonstede Gods bij de mensen te bouwen, doordat zij die in de eeuwige God, de Schepper en Vader van Jezus Christus, geloven het ‘goede doen’ naar Zijn wil.”<sup>3</sup>

### 9.3.5 Apostelen

De christelijke leer zoals de apostelen die gegeven hadden, was erg belangrijk voor de kerkleider.<sup>4</sup> Het komt

---

à tout homme créé libre, à son image et à sa ressemblance.”

Vgl. Tremblay, R.; *La Liberte Selon Saint Irenée de Lyon*; in: Boelaars, H. & Tremblay, R.; *Studia Moralia XV: In libertatem vocati estis, miscellanea Bernhard Häring*; Academia Alfonsiana; Roma 1977, blz. 441-444.

<sup>1</sup> Vgl. Adv. Haer. V.22,4.

<sup>2</sup> Vgl. Adv. Haer. IV.3,1, V.25-26, V.35,2, V.29,1.

<sup>3</sup> Aldus Unnik, W.C. van; Irenaeus en de Pax Romana; in: Casalis, G. e.a.; *Kerk en Vrede, opstellen aangeboden aan Prof. dr. J. de Graaf*; Ten Have; Baarn 1976, blz.218.

<sup>4</sup> Wieten heeft er zelfs de sleutel van gemaakt in zijn verstaan van Irenaeus. Hij introduceerde het bestaan van een “apostolische catechismus” die samen met het Oude Testament belangrijk was voor Irenaeus. Het Nieuwe Testament zou aan beiden ondergeschikt gesteld worden. “Onze conclusie is, dat gelijk in c.5-42a voor de overlevering, zoo in c.42b-97 het N.T. voor het O.T. terugtreedt... Al zijn de sporen van den nieuw-testamentischen canon in de Epideixis luttel, zijn bestaan ten tijde van Irenaeus is niettemin zeker. Slechts over de mate van waardeering voor het N.T. kan verschil zijn.” Vgl. Wieten, L.T.; *Irenaeus' geschrift “Ten bewijze der apostolische prediking”*, proefschrift ter verkrijging van den graad van Doctor in de Godgeleerdheid aan de

bij Irenaeus aan op de “von den Aposteln überlieferte Wahrheit der Verkündigung.”<sup>1</sup> Bijna alles in zijn denken kan ertoe worden herleid<sup>2</sup>.

Zo zag Irenaeus de waarde van opzienaarslijsten die de ambtsbekleding terugvoerden tot aan de dagen der apostelen, in nauw verband met het behoud van apostolische leer.<sup>3</sup>

Geest en traditie staan bij de kerkleider echter in een dynamische verhouding.<sup>4</sup> Dit kenmerkt zijn orthodoxie.<sup>5</sup> Zijn Bijbel zag er ongeveer hetzelfde uit als de onze.<sup>6</sup> Voor

---

Rijks-Universiteit te Utrecht; P. den Boer; Utrecht 1909, blz.200, algemeen: blz.191-203.

Het is echter kunstmatig om de apostolische overlevering bij Irenaeus te scheiden van de Nieuwtestamentische, apostolische geschriften. Voor de kerkleider lag dat op één lijn. Daar hoeft je niet het bestaan van een aparte catechismus voor uit te denken.

Ten opzichte van het Oude Testament stelde Wieten echter ten onrechte “gebruik” gelijk aan “waardering”. Impliciet erkende hij dat zelf op blz 199: “Zoomin als over het naar voren treden van het N.T. in adv.haer. behoeven wij ons dus te verwonderen over het op den achtergrond schuil gaan daarvan in de Epid. Voor Marcianus blijkt (c.86) de betrouwbaarheid van het getuigenis der apostelen uit de overeenkomst van profetie en vervulling.” Uiteindelijk moet zelfs Wieten tot de volgende conclusie komen: “Niettemin, al wordt hier het volle geestelijke gehalte lang niet bereikt, de nieuwtestamentische stempel staat duidelijk leesbaar op Irenaeus’ geschriften gedrukt.”, blz.212.

<sup>1</sup> Vgl. Campenhausen, H.von.; *Griechischen Kirchenväter*; Kohlhammer Verlag; Stuttgart 1955, blz.26.

<sup>2</sup> Moll, H.; *Die Lehre von der Eucharistie als Opfer*; Peter Hanstein Verlag; Bonn 1975, blz.195: “Irenäus ist -wie er selbst beteuert- in seinem Hauptwerk von der Absicht geleitet, die apostolische Lehre des Evangeliums unverfälscht zu verkünden; auch hat er in der Darstellung der Lehre von der Eucharistie als Opfer keine entscheidende Neuerung entdeckt.” Wel ziet Moll met Irenaeus een nieuw stadium in de kerkgeschiedenis intreden: “Unabweisbare Weiterbildungen sprechen für ein neues Stadium, das mit Irenäus einsetzt: Die Thematik nimmt die Gestalt einer Lehre an”, blz.196.

<sup>3</sup> Eusebius zegt van hem dat hij een opzienaarslijst van de gemeente van Rome heeft samengesteld tot op Eleutherus (H.E. V.v.8): “διαδεκσαμένου τὸν Ἀνίκητον Σωτήρος νῦν δωδεκάτω τὸρω τὸν τῆς ἐπισκοπῆς ἀπὸ τῶν ἀποστόλων κατέχει κλῆρον Ἐλευθερος· τῇ αὐτῇ τάξει καὶ τῇ αὐτῇ διδαχῇ τε ἀπὸ ἀποστόλων ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ παράδοσις καὶ τὸ τῆς ἀληθείας χήρυγμα κατήντηκεν εἰς ἡμᾶς.”

“These bishops had been followed by others in unbroken line who were also guardians and guarantors of the apostolic teaching.”, zo stelt K.S. Latourette; *History of Christianity, volume I: to A.D. 1500*; Harper & Row; New York 1975, blz.131, 132.

<sup>4</sup> Vgl. Blum, G.G.; *Tradition und Sukzession, Studien zum Normbegriff des Apostolischen von Paulus bis Irenäus*; Lutherische Verlagshaus; Berlin 1963, blz.222: “Die Ausbildung des Apostolizitätsbegriffes hat keine Eliminierung des Pneumas zur Folge.”

Bij Irenaeus bestond er geen tegenstelling, maar een verbinding en inensmelting van Geest en traditie.

<sup>5</sup> Minns, D.; *Irenaeus*, in: Outstanding Christian Thinkers Series; G.Chapman; London 1994, blz.135: “Ironically, Irenaeus, the great defender of orthodoxy and unchanging tradition, allows us to see that orthodoxy is not monolithic, that before Augustine’s influence exerted itself in the West

hem waren de boeken van de Bijbel volmaakt, daar ze immers gedichteerd waren door het Woord van God en door Zijn Geest.<sup>1</sup> Over wat precies moet worden verstaan onder “geloofsregel” bij Irenaeus, wordt uiteenlopend gedacht.<sup>2</sup>

Datzelfde geldt voor de vraag hoe Schrift en traditie zich in zijn werk verhouden.<sup>3</sup>

De genoemde apostolische leer wordt door Irenaeus vereenzelvigd met het Bijbels profetisch spreken.<sup>4</sup> Ook in wat Irenaeus schrijft over de Heere Jezus is de apostolische

---

there was a fully articulated orthodox theology suffused with an optimism and a confidence which have since largely disappeared from the Western tradition.”

<sup>6</sup> Ziegler, H.; *Irenäus der Bischof von Lyon, ein Beitrag zur Entstehungsgeschichte der altkatholischen Kirche*; Verlag Georg Reimer; Berlin 1871, blz.94: “Irenäus hat nach seinem ungefähr im Jahre 190 geschriebenen Werk gegen die Häretiker im Wesentlichen schon den ganzen Complex der Schriften des neuen Testaments gekannt und als massgebende Urkunde des Christenthums benutzt.”

<sup>1</sup> Vgl. Erasmus, Desiderius; *Opus eruditissimum, divi Irenaei episcopi Lugdunensis in quinque libris digestum, in quibus mire retegret et contutur veterum haereseon impias ac portentotas opiniones, ex vetustissimorum codicum collatione quantum licuit Des. Erasmi Roterdami opera emendatum. Additus est index rerum observatu dignarum.*; Froben, Basileae MDXLVIII (1548), blz 116.r9, Cap.XLVII: “*Credere autē haec talia debemus deo, qui & nos fecit, rectissime scientes, quia scripturae quidem perfecte sunt, quippe à verbo dei & Spiritu eius dictate.*”

<sup>2</sup> Osborn, E.F.; *Reason and the Rule of Faith in the Second Century AD*, in: Williams, R.; *The Making of Orthodoxy, essays in honour of Henry Chadwick*; Cambridge University Press; Cambridge 1989, blz 48-51, maakt Christus de geloofsregel bij Irenaeus en niet de Heilige Schriften. Tegen de ketterijen zou Irenaeus ten bewijs van de apostolische prediking bewijzen geven voor, door en vanuit de geloofsregel: “Argument is for, by, and from the rule of faith.”, blz.49. Osbornes conclusies luiden: “1. Argument for the rule of faith is historical, scriptural and necessarily public... 2. Argument by the rule of faith is its internal coherence... 3. Argument from the rule of faith rejects the inconsistencies of heretics...”, blz.49,50. Deze gedachte moet echter negatief beoordeeld worden in het licht van Irenaeus’ uitspraken over waarheid, Christus en de Schriften, die voor de kerkleider een eenheid vormden. Zie hiervoor het volgende hoofdstuk.

<sup>3</sup> Ziegler stelt over de verhouding tussen Schrift en traditie by Irenaeus dat de laatste de Schrift zou omvatten en haar uitleg zou regelen. Vgl. Ziegler, H.; *Irenäus der Bischof von Lyon, ein Beitrag zur Entstehungsgeschichte der altkatholischen Kirche*; Verlag Georg Reimer; Berlin 1871, blz.25. Later zal blijken dat dit onjuist is.

<sup>4</sup> *Adversus Haereses* II.27.2; II.30.6; III.19.2. Vgl. Donwertsch, G.N.; *Die Theologie des Irenäus*, in: *Beiträge zur Förderung christlicher Theologie*; C.Berkelsmann Verlag; München 1925, blz.35: “Als scripturae werden aber auch die neutestamentischen Schriften mit dem alten Testament zusammenbezeichnet. II 27.2 universae scripturae, et prophetiae et evangelia. Die “Schriften” II 30.6 sind die Aussprüche des Herrn, des Mose und die übrigen Propheten. III19.2 heißt die Verkündigung der Propheten, Apostel und des Heiligen Geistes selbst Divinae Scripturae.”

Zie ook:

Dassmann, E.; *Der Stachel im Fleisch, Paulus in der Frühchristlichen Literatur bis Irenäus*;

leer norm.<sup>1</sup> In het bijzonder laat zich op hem de invloed van de apostel Paulus gelden.<sup>2</sup> Zogenaamde tegenstrijdigheden tussen Irenaeus en Paulus berusten veelal op een rigide identificatie van de apostel met geloofsrechtvaardiging.<sup>3</sup>

### 9.3.6 Oud en Nieuw

---

Aschendorff; Münster 1979, blz.294: “Irenäus gilt als Theologe der Heiligen Schrift, vornehmlich des Neuen Testaments. Nicht zuletzt auf ihn geht es zurück, wenn von jetzt an alle Theologie and die textliche Fixierung nunmehr auch des neutestamentlichen Teils der Offenbarung gebunden bleibt. Ebenfall zukunftsweisend ist Irenäus geworden mit seiner Betonung von Tradition und Glaubensnorm.”

<sup>1</sup> Bakhuizen van den Brink, J; *Incarnatie en Verlossing bij Irenaeus*; Martinus Nijhoff; 's Gravenhage 1934, blz.12: “Ir. Christologie maakt ernst met de gedachte van de eenheid van het goddelijke en menselijke in Jezus Christus.” Idem, blz.27: “Vóór alles is Irenaeus bijbelsch in zijn incarnatieleer. Christus is het vleeschgeworden Woord... De geboorte uit den maagd Maria betreft de Zoon Gods, die werkelijk mensch is geworden.”

“Die Frage Cur deus homo? Ist für diese Zeit entgültig beantwortet.”, zo stelt ook Bousset over Irenaeus. Vgl. Bousset, D.W.; *Kurios Christos, Geschichte des Christusglaubens, von den Anfängen des Christentums bis Irenaeus*; Vandenhoeck & Ruprecht; Göttingen 1921, blz.362. Volgens Bousset vond de vergoddelijking van de persoon van Jezus in de cultus daarin innerlijke begronding en rechtvaardiging bij het christendom in de dagen van onze kerkleider.

<sup>2</sup> Bousset sprak zelfs ergens van Paulus “auf die Irenaeus wieder und wieder zurückgreift.” Vgl. *Kurios Christos, Geschichte des Christusglaubens, von den Anfängen des Christentums bis Irenaeus*; Vandenhoeck & Ruprecht; Göttingen 1921, bladzijde onbekend.

<sup>3</sup> In de negentiende eeuw stelden mensen als Ziegler en Ritschl dat Irenaeus de apostel niet goed had begrepen. Bijvoorbeeld: Ziegler, H.; *Des Irenäus Lehre von der Autorität der Schrift, der Tradition und der Kirche, eine dogmengeschichtliche Untersuchung*; Gebr. Unger (Th.Grimm); Berlin 1868, blz.57. Ziegler vond dat Irenaeus Paulus niet meer begrepen had, aangezien Irenaeus menselijke keuzevrijheid zou leren in IV.4.3 en 37.2. Deze opvatting hangt echter nou samen met het Duitse beperkte Paulusbeeld wat in de verlichtingstijd, mede vanuit eerdere Lutherse overaccentuering, was ontstaan.

Zie ook: Norris, R.A.jr.; *Irenaeus' Use of Paul in His Polemic Against the Gnostics* (in: Babcock, W.S. ed.; *Paul and the Legacies of Paul*; Southern Methodist University Press; Dallas 1990, blz.79-98). Norris heeft opgemerkt dat Irenaeus op appelerende wijze een beroep doet op deze apostel bij de eenheid van God, de Persoon van Christus en de discontinuïteit van het Oude en Nieuwe Testament, blz.80-92. Het voornaamste verschil met Paulus zou zijn: “Irenaeus' Paul is less interested in justification than in the transfiguration of humanity after the image of God's Son.”, blz.98. Toch past hierbij voorzichtigheid. Het is zorgvuldiger om te stellen dat Irenaeus hier en daar de vernieuwing van de mensheid benadrukt, met behulp van inlichting die hij bij Paulus kreeg. Het is moeilijk om hieruit stellige afleidingen te maken over het beeld dat Irenaeus van de apostel had. Omdat Irenaeus zekere leerstukken, tenminste in de boeken die wij van hem bezitten, niet zoveel aandacht geeft, bewijst dat niet dat ze geen deel van zijn beeld van de apostel vormden. Bovendien gaf de kerkleider er geen blijk van in zijn geschriften een Paulusbeeld te willen presenteren. Hij gebruikt de apostel slechts als instantie van verwijzing en beroep, waar de actuele discussie dit relevant maakt.

Zoals de meeste kerkvaders, citeert Irenaeus de Bijbelse geschriften op een dynamische wijze. Dat betekent dat uit het hoofd citeren en daarbij de kern van de tekst weergeven voor de man uit Lyon geen probleem was.<sup>1</sup> Het is moeilijk om te achterhalen op welk teksttype van het Nieuwe Testament zijn citaten teruggaan.<sup>2</sup> De boeken van het Nieuwe Verbond ziet Irenaeus op dezelfde wijze als “Schrift” als die van het Oude Verbond.<sup>3</sup> Oude en Nieuwe Testament functioneren als een eenheid.<sup>4</sup> Irenaeus introduceert het

---

<sup>1</sup> Aland, B.; Rezeption des Neutestamentlichen Textes, in: Sevrin, J.-M.; *The New Testament in Early Christianity, La réception des écrits néotestamentaires dans le christianisme primitif*; Leuven University Press; Leuven 1989, blz.36: “Die Ursache für die Differenz zwischen Zitat und Texthandschriften (bij Irenaeus) liegt natürlich in der größeren Freiheit des Zitierenden im Vergleich mit dem Kopisten eine Manuskripts. Von bedeutung ist, daß sich an diesem Zitierverhalten, das wir bei den Gnostikern beobachten, grundsätzlich auch bei den altkatholischen Vätern, auch noch bei Origenes, nichts zu ändern scheint. Es bleibt bei dieser prinzipiellen Freiheit bzw. dem Desinteresse an <<Geringfügigkeiten>>. Das gilt für alle frühen Väter.”

<sup>2</sup> Een vooropmerking hierbij is dat teksttypen een theoretische reconstructie, waaraan geografische conclusies over de verspreidheid worden getrokken. Historisch gesproken is er slechts sprake van handschriften. Wat de typen bij Irenaeus betreft, is er gepleit voor interafhankelijkheid met de Syrische enerzijds en de Latijnse & Westerse tekst anderzijds. Volgens E. Nestle (Einführung in das Griechische NT, Göttingen 1909) was de Codex Bezae een achterkleinkind van de tekst die Irenaeus voor zich had. Een enkeling is zelfs op hol geslagen met zijn theoriën over een Syrisch teksttype. “So betonte W.W. Harvey in seiner Textausgabe vor allem die Bezeihungen zum syrischen Schrifttext und folgerte daraus für Ir. Die Kenntnis der syrischen Bibel, ja sogar seine syrische Abkunft.”, aldus Benedikt Kraft in: *Die Evangelienzitate des heiligen Irenäus, nach Überlieferung und Textart untersucht*, in: *Biblische Studien*, begründet von prof.dr. Otto Bardenhewer, einundzwanzigster Band, viertes Heft; Herder & Co. Verlagsbuchhandlung; Freiburg im Breisgau 1924, blz.68.

<sup>3</sup> “Irenaeus took his stand on Hebrew monotheism and the real harmony of the Old and New Testaments.”, aldus Frend; *The Early Church, from the beginnings to 461*; SCM Press; London 1982, blz.67. Geschriften van beiden ziet Irenaeus als “γραφή”. De beginsels apostoliciteit en historische betrouwbaarheid waren voor hem daarbij maatgevend. Vgl. Roberts/Du Toit; *Handleiding by die Nuwe Testament, band I*; NG Kerkboekhandel Transvaal; Pretoria 1984, blz.159. In Adv. Haer. III.ii.8 noemt hij de evangelieën viervormig en voegt bij Johannes het beeld van de leeuw, bij Lucas dat van de stier, bij Mattheüs dat van de mens, bij Marcus dat van een adelaar.

Vgl. Altaner, B., Stuiber, A.; *Patrologie, Leben, Schriften und Lehre der Kirchenväter*, 8., durchgesehene und erweiterte Auflage; Herder; Freiburg 1978, blz.113.

De meeste Nieuwtestamentische geschriften hebben tegen de tijd van Irenaeus een brede kerkelijke erkenning gekregen.

Vgl. Lietzmann, *Geschichte der alten Kirche; Band II*; Walter de Gruyter; Berlin 1975, blz.92.

<sup>4</sup> Y. de Andia geeft een goede samenvatting in: *Modèles de l'unité des testaments selon Irénée de Lyon*, in: Livingstone, E.A. ed.; *Studia Patristica*, Vol.XXI; Peeters Press; Leuven 1989, blz.59: “Ainsi par les deux modèles du Maître de maison qui extrait de son trésor des nova et vetera et par celui des semailles et de la moisson, Irénée a montré l'unité des Testaments fondée sur:

begrip heilsgeschiedenis en stelt dat de ene God zich openbaart in vier verschillende verbondsbedelingen, te weten: Adam, Noach, Mozes en Christus.<sup>1</sup>

#### 9.4 Irenaeus als Theoloog

Over de waarde van Irenaeus als theoloog is nogal uiteenlopend geoordeeld.<sup>2</sup> Deze beoordelingen hangen nauw samen met de verwachtingen en het denkraamwerk van de diverse auteurs.<sup>3</sup> Dat blijkt in het bijzonder uit de feministische herinterpretaties van de tweede eeuwse Kerkleiders. Waar de één slechts de zondeval van de patriarchale kerk

- 1) l'unité d'un seul et même Dieu qui est le Maître de maison et le Maître du champ des Écritures ou du champ du monde,
- 2) l'unité du Verbe qui est à la fois <<semence pour les semeurs>> et <<pain pour les moissonneurs>>- la parole devenant pain pour constituer l'Église et le sens des Écritures étant inséparable du signe de la fraction du pain -, et <<trésor de sagesse>> du Père, caché dans la Loi et révélé par la croix,
- 3) et enfin sur l'unité de l'Église qui moissonne le <<fruit de l'Esprit>> et, par ce même Esprit, donne au disciple parfait, le véritable <<spirituel>> ou <<grostique>>, l'intelligence des Écritures et ce jugement sûr - ou ce <<charisme de vérité>> - qui lui permet d'extraire les nova et vetera du trésor des Écritures.

Seul le disciple parfait, semblable au Maître de maison, disciple du Seigneur et vrai spirituel peut <<lire les Écritures>>, car il a réalisé en lui la similitude du Père, l'imitation du Fils et la vie dans l'Esprit."

<sup>1</sup> Irenaeus zet de vier opeenvolgende verbonden uiteen in *Adversus Haereses* IV.36.3 en IV.38.1. Zie: Frend; *The Early Church, from the beginnings to 461*; SCM Press; London 1982, blz.68: "These arguments enabled him to explain the reason for the obviously lower standards of conduct portrayed in patriarchal times compared with the demands of Christian life."

Vgl. Ferguson; Irenaeus, Adversary of the Gnostics, in: J.D. Woodbridge e.a., *Great Leaders of the Christian Church*, Moody Press, Chicago 1988, blz.45.

<sup>2</sup> Volgens sommigen is Irenaeus nogal ondergewaardeerd, wat Kerkhistorische aandacht betreft. Vgl. Tremblay, R.; *Irénée de Lyon "l'Empreinte des Doigts de Dieu"* (Etudes irénéennes, livre 1); Academia Alfonsiana; Roma 1979, blz.114: "Dans son volumineux ouvrage sur le martyre et la persécution dans l'Eglise primitive, W.H.C. Frend ne consacre que deux misérables pages à la pensée d'Irénée. Cet auteur n'est pas le seul à avoir pratiquement ignoré l'évêque de Lyon."

<sup>3</sup> Vgl. Minns, D.; *Irenaeus*, in: Outstanding Christian Thinkers Series; G.Chapman; London 1994, blz.132: "On some reckonings of what counts as being an outstanding thinker, Irenaeus would score poorly. This is especially so if groundbreaking originality of mind and a profound and enduring influence on the thought of those who follow are judged to be hallmarks of an outstanding thinker. Irenaeus would have been deeply offended had it been suggested to him that he was an original thinker. The original thinkers of his time were the gnostics, Marcion and other heretics. Their originality of thought was, in Irenaeus' view, precisely what was wrong with them, and it was their novel views he attacked, in defense of what he supposed to be the traditional teaching of the Church, handed down unchanged and unchanging."

ziet, gelooft de ander dat Irenaeus de deuren voor vrouwelijke kerkleiding wilde openen!<sup>1</sup> Maar ook onder niet-feministische auteurs lopen de meningen uiteen. Voor sommigen is Irenaeus een van de eerste echte theologen,<sup>2</sup> terwijl anderen hem alle oorspronkelijkheid ontzeggen. Daarbij zijn bronnensplitsingen en speculatieve stellingen gemaakt waarvan het historisch fundament ontbrak.<sup>3</sup> Een enkeling is zelfs zo ver gegaan om Irenaeus uit te maken voor een nietsnut op theologisch gebied.<sup>4</sup> Maar zelfs dan kon de waarde van het

---

<sup>1</sup> Volgens feministische geleerden als Elaine Pagels en Elisabeth Schüssler Fiorenza was het vanaf de tweede eeuw definitief afgelopen met de kansen voor de vrouw in het leiderschap van de Kerk. Deze mening wordt bestreden door Virginia Burrus van Berkeley in: *Hierarchalization and Genderization of Leadership in the Writings of Irenaeus*, in: Livingstone, E.A. ed.; *Studia Patristica*, Vol.XXI; Peeters Press; Leuven 1989, blz. 42-47. Over Irenaeus beweert zij: "Irenaeus' doctrine of apostolic succession rests on the model of church as school, and leadership as teaching. This model is relatively non-hierarchical and leaves open the possibility of women's participation in the leadership of the church.", blz 47. Hoewel Burrus vanuit feministisch perspectief gezien, sympathiek optreedt tegen de Kerkvader, berust haar stelling toch op een reconstructie van Irenaeus die geen recht doet aan de feiten. Overal behandelt de Kerkleider mannelijk leiderschap in de Kerken als een vanzelfsprekendheid. Nergens bevordert hij vrouwelijk leiderschap of relativeert hij de vereisten voor ambtsdragers zoals die te vinden zijn in de apostolische brieven.

<sup>2</sup> Bakhuizen van den Brink, J; *Incarnatie en Verlossing bij Irenaeus*; Martinus Nijhoff; 's Gravenhage 1934, blz.10. "Theodor Zahn noemt hem den eersten schrijver in het na-apostolisch tijdvak, wien de naam theoloog toekomt. Hiertegenover - men kan slechts een keuze doen uit de omvangrijke literatuur - staat het oordeel van Loofs, volgens wie de theologie van Irenaeus geen eenheid is, maar hoofdzakelijk aan de traditie ontleend."

Ook Barbara Aland is positief gestemd over de man uit Lyon. Ze schrijft in *Rezeption des Neutestamentlichen Textes*, in: Sevrin, J.-M.; *The New Testament in Early Christianity, La réception des écrits néotestamentaires dans le christianisme primitif*; Leuven University Press; Leuven 1989, blz.2: "Irenäus, dem allgemein und sicher zu Recht als Fixpunkt der neutestamentlichen Kanonbildung betrachteten großkirchlichen Autor".

<sup>3</sup> Een goed voorbeeld van zo'n bronnensplitser is Bousset, D.W.; *Judisch-Christlicher Schuldbetrieb in Alexandria und Rom; literarische Untersuchungen zu Philo und Clemens von Alexandria, Justin und Irenaeus*; Vandenhoeck & Ruprecht; Göttingen 1915. Met inleidende woorden als "Deutlich tret auch heraus", blz.273, weet Bousset precies te vertellen welke bronnen op welke wijze door Irenaeus aangewend zouden zijn.

J. Werner gaat op een soortgelijke wijze te werk in: *Der Paulinismus des Irenäus*, inaugural Dissertation Marburg 1889; Hindrick'sche Buchhandlung; Leipzig 1889. Werner doet zijn best om de bronnentraditie achter Irenaeus te ontmythologiseren. Daarbij doet hij uitspraken als: "Diese apostolische Autorität ist eine dogmatische und keine historische Grösse.", blz 23. Het probleem is dat het historisch fundament voor een dergelijke gedachtengang ontbreekt.

<sup>4</sup> Loofs, F.; *Theophilus von Antiochien adversus Marcionem und die Quellen bei Irenaeus*; J.C. Hinrichse Buchhandlung; Leipzig 1930, blz.432: "Irenaeus ist als theologischer Schriftsteller viel kleiner gewesen, als man bisher annahm. Das ist eine Erkenntnis, der man sich nicht entziehen kann, wenn die Ergebnisse, in denen ich in diesem Buch gekommen bin, richtig sind." Loofs doet



werk van de kerkvader niet worden ontkend.<sup>1</sup>

## 9.5 Tegen de Gnostiek

Irenaeus schreef diverse werken in zijn Griekse moedertaal of in het Latijn. Vijf boeken richtte hij tegen de gnostiek, een dwaalleer die via mystieke kennis het heil wilde beërven.<sup>2</sup> Deze boeken werden *Adversus Haereses* genoemd en zijn nog steeds een belangrijke bron van kennis over de gnostiek.<sup>3</sup>

Globaal volgen ze het volgende patroon:

Boek I omschrijft de gnostiek; in boek II-V volgt de weerlegging.

Eerst meer vanuit de rede (boek II), dan vanuit de Schrift (boek III-V).

Boek III concentreert zich daarbij op de leer van de apostelen. Boek IV richt zich op de uitspraken des Heeren en de Oudtestamentische profeten. Boek V behandelt de leer van de laatste dingen, vooral de opstanding van het vlees die tegen de gnostiek in wordt beleden.

Opvallend is het dat Irenaeus hierbij geen gebruik maakt van filosofische bewijzen voor het bestaan en functioneren van God.<sup>4</sup> Misschien hangt dat samen met het feit dat

---

veel moeite om Irenaeus af te kraken. De kerkleider zou niet veel betekend hebben, en waar hij wel wat moois had, lag dat niet aan hemzelf, maar aan Irenaeus' bronnen. "Noch kleiner wird Irenaeus als Theologe. Er hat tiefe und schone Gedanken seinen Quellen, vornehmlich dem Theophilus, nachgesprochen; aber sein Verständnis des Tiefsten, das er übernommen hat, ist oft ein recht oberflächliches."

<sup>1</sup> Bakhuizen van den Brink, J.; *Incarnatie en Verlossing bij Irenaeus*; Martinus Nijhoff; 's Gravenhage 1934, blz.11: "Doch al is er dan op zijn originaliteit veel af te dingen, historisch betekent Irenaeus ook volgens deze beoordeeling (van Loofs), die veel van een requisitoir heeft, een belangrijk stadium in de geschiedenis der oude kerk."

<sup>2</sup> Nielsen, J.T.; *Irenaeus of Lyons versus contemporary Gnosticism, a selection from books i and ii of adversus haereses*, in: *Textus Minores* Vol. Xlviii; E.J.Brill; Leiden 1977, blz.1 van 'introduction': "Irenaeus read the Gnostic writings (Adv.Haer.I,Praef.1) and came into contact with followers of, among others, Marcus the Sorcerer in Lyons. With their smooth, and honeyed tongues, they edged their way into the communities of Vienne and Lyons, and Irenaeus saw clearly that Gnosticism represented a threat to Christianity."

<sup>3</sup> Het werk is nog steeds een belangrijke bron van kennis over de gnostiek, zie: Bakhuizen van den Brink, *Geschiedenis der Kerk, Deel 1: De Kerk tot Gregorius de Grote*; De Tille; Leeuwarden 1979, blz.116.

Vgl. Quasten, J.; *Patrology, Vol.I: The Beginnings of Patristic Literature*; Spectrum; Utrecht 1962, blz.289.

<sup>4</sup> Vgl.Birrer, J.; *Der Mensch als Medium und Adressat der Schöpfungsoffenbarung, eine dogmengeschichtliche Untersuchung zur Frage der Gotteserkenntnis bei Irenäus von Lyon*; Lang;

theologie voor Irenaeus geen theoretische aangelegenheid was.<sup>1</sup>

Het Schriftgebruik van de gnostiek was voor Irenaeus onaanvaardbaar.<sup>2</sup>

Tegen de gnostische leringen benadrukt Irenaeus de eenheid van het Oude en Nieuwe Verbond.<sup>3</sup> Van een echte rangorde is voor de man uit Lyon geen sprake.<sup>4</sup>

Het hart van hun eenheid lag in Jezus Christus.<sup>5</sup> Er is zelfs gesteld dat de hele wereldregering en het liefdesraadbesluit van God bij Irenaeus gebouwd zijn op de

---

Frankfurt am Main 1989. “Um so mehr überrascht” het Birrer dat hij bij Irenaeus tevergeefs naar “einen Gottesbeweis” moest zoeken, blz 67. Ondanks heftige polemieken maakte Irenaeus daar nooit gebruik van.

<sup>1</sup> Von Harnack zei eens over Irenaeus’ geschrift *Ten Bewijze van de apostolische verkondiging*: “Aber alle Hauptpunkte der Religionslehre in >>Adv.haer.<< finden sich auch hier: die waren dem Irenäus nicht Theologie, sondern die Religion selbst, und dies von seinem standpunkt aus mit Recht.” Vgl. Ter-Mekerttschian, K. & Ter-Minassiantz, E.; *Des heiligen Irenäus’ Schrift zum Erweise der apostolischen Verkündigung, ΕΙΣ ΕΠΙΔΕΙΞΙΝ ΤΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΟΥ ΚΕΡΥΜΑΤΟΥ, in Armenischer Version entdeckt, herausgegeben und ins deutsch übersetzt von K. Ter-Mekerttschian, E. Ter-Minassiantz mit einem Nachwort und Anmerkungen von Adolf Harnack*; J.C.Hinrich’sche Buchhandlung; Leipzig 1907, blz.66.

<sup>2</sup> Vgl. Ziegler, H.; *Des Irenäus Lehre von der Autorität der Schrift, der Tradition und der Kirche, eine dogmengeschichtliche Untersuchung*; Gebr. Unger (Th.Grimm); Berlin 1868, blz.19: “In seiner Bekämpfung der Gnostiker sucht Irenäus, wie wir sahen namentlich ihren willkürlichen und gänzlich prinziplozen Gebrauch der Schrift als unzulänglich und falsch darzustellen.”

<sup>3</sup> Vgl. Donwertsch, G.N.; *Die Theologie des Irenäus*, in: Beiträge zur Förderung christlicher Theologie; C.Berkelsmann Verlag; München 1925, blz 134: “Gegenüber die Gnosis liegt aber Ir. Alles daran daß die Einheit der alttestamentlichen und neutestamentlichen Frömmigkeit gewahrt bleibe.”

Zie ook: Rüsç, T.; *Die Entstehung vom Lehre der Heilige Geist, bei Ignatius von Antiochia, Theophilus von Antiochia, und Irenäus von Lyon*; Zwingli Verlag; Zürich 1953. De Kerk in de tijd van Irenaeus had “die grundlegenden Voraussetzung: die Schriften des Alten Testaments stammen von denselben Gott wie die Zeugnisse die Botschaft von Jesus Christus in die Gemeinde...”, blz.91.

<sup>4</sup> De beste term is waarschijnlijk onderscheid. Vgl. Werner, J.; *Der Paulinismus des Irenäus*, inaugural Dissertation Marburg 1889; Hindrick’sche Buchhandlung; Leipzig 1889. In de afdeling Thesen, stelt hij onder 6: “Irenaeus bietet noch einen Unterschied in der Wertschätzung des A.T.’s und der Evangelien.”

<sup>5</sup> Rüsç, T.; *Die Entstehung vom Lehre der Heilige Geist, bei Ignatius von Antiochia, Theophilus von Antiochia, und Irenäus von Lyon*; Zwingli Verlag; Zürich 1953, blz 96:

“Nach Irenaeus hat die alttestamentliche Prophetie ihr Ziel in der Ankunft des Gottessohnes unter den Menschen.”

Zie ook: Jaschke, H.J.; *Der Heilige Geist im Bekenntnis der Kirche, eine Studie zur Pneumatologie des Irenäus von Lyon im Ausgang vom altchristliche Lebensbekenntnisse*; Aschendorff; Münster 1976, blz.237: “Der Bischof von Lyon betont seinen theologischen Gegnern gegenüber, daß das Wort schon immer in der Heilsgeschiede gehandelt hat.”

Christologie.<sup>1</sup> Maar voor Irenaeus was het met name van belang dat al de Schriften waren ingegeven door dezelfde Goddelijke Geest.<sup>2</sup> Uit deze Bron moest geput worden, en niet uit de Griekse filosofie. Die baande geen weg tot redding.<sup>3</sup> Er was alleen nog hoop in de Naam van Christus, waardoor in beginsel ook gelovigen uit de tijd voor diens incarnatie waren gered.<sup>4</sup>

Tegenover het gnostische dualisme legde Irenaeus nadruk op de eenheid van God.<sup>5</sup>

---

<sup>1</sup> L.Duncker; *Des heiligen Irenäus Christologie in Zusammenhange mit dessen theologischen und anthropologischen Grundlehren*; Vandenhoeck und Ruprecht; Göttingen 1843, blz.33:

“Der Wille Gottes, des sich in der Schöpfung Offenbarenden un Mittheilenden, ist nichts anders als der Wille der Liebe...”, en: “volkommene Realisirung desselben in Christi”., blz 262.

Ook Wieten meende: “En inzonderheid zijne Christologie zet de door Paulus en Johannes getrokken lijnen voort.” Zie: Wieten, L.T.; *Irenaeus’ geschrift “Ten bewijze der apostolische prediking”*, proefschrift ter verkrijging van den graad van Doctor in de Godgeleerdheid aan de Rijks-Universiteit te Utrecht; P. den Boer; Utrecht 1909, blz 212.

<sup>2</sup> Vgl. Rüsck, T.; *Die Entstehung vom Lehre der Heilige Geist, bei Ignatius von Antiochia, Theophilus von Antiochia, und Irenäus von Lyon*; Zwingli Verlag; Zürich 1953, blz.99: “Das Pneuma -und nur dieses- ist die Garant für den Schriftbeweis, den die altkirchlichen Theologen als Waffe in ihrem ernstest Hingen mit der die Kirche ständig begleitenden Häresie verwendeten.”

<sup>3</sup> Vgl. Kunze, J.; *Die Gotteslehre des Irenaeus*; Dörffling & Franke; Leipzig 1891.

Kunze stelt samenvattend de mening van Irenaeus vast: als de Griekse filosofen de waarheid al hadden gehad, dan zou de verschijning van de Heiland overbodig zijn geweest, blz 65,66.

<sup>4</sup> Tiessen, T.L.; *Irenaeus on the Salvation of the Unevangelized*; The Scarecrow Press; London 1993, blz.281: “Irenaeus believed that those who were saved, who lived before the Incarnation of the Word, had responded in faith to the various modes of revelation by the pre-incarnate Logos. He believed that, after the ascension of Christ, only those are saved who are members of the institutional Church and who believe the “rule of faith” that capsulizes the apostolic faith of the Church.” Volgens Tiessen liet de kerkvader voor anderen geen ruimte omdat hij niet zou hebben afgeweten van “large groups of unevangelized people”, blz 281. Historisch bewijsmateriaal voor deze laatste stelling ontbreekt.

<sup>5</sup> God is voor hem de enige Schepper, enige Vader en enige Souverein. Vgl. *Adversus Heereses* II.i.1 (Bettenson, H.; *The Early Christian Fathers, a selection from the writings of the Fathers from St. Clement of Rome to St. Athanasius*; Oxford University Press; London 1969, blz.65). Christus mag aanspraak maken op dezelfde Naam van de Vader: “Ik ben”. Zie: *Adv. Haer. III.vi.2* (Bettenson, blz.76). Zie ook: Ferguson, E.; *Irenaeus, Adversary of the Gnostics*, in: J.D. Woodbridge e.a., *Great Leaders of the Christian Church*; Moody Press; Chicago 1988, blz.45. Wolfhart Pannenberg benadrukt dat Vader en Zoon in het openbaringsproces nauw verweven zijn. “In a more complicated way, the same idea was expressed later by Irenaeus. When he wrote that the Son revealed the Father by becoming manifest himself in the flesh (*Adv. Haer.iv.6.3*), the word of Jesus (*Matt.11:27*), that only the Son can reveal the Father, is combined with the appearance of the Son in the flesh. But a little further on, Irenaeus presents the matter from the point of view of the Father, when he asserts that the Father wanted the Son to become manifest in order to become known himself through the Son (*iv.6.5*).”; *Revelation in Early Christianity*, in: Evans, G.R.; *Christian Authority, essays in honour of Henry Chadwick*, blz.81.

Ook in dit verband wees de kerkleider op de incarnatie van Christus,<sup>1</sup> Eusebius deelt mede dat Irenaeus één van degenen was die duidelijk getuigenis had afgelegd van de Godheid en mensheid van Christus.<sup>2</sup>

Irenaeus beklemtoont de lichamelijke verrijzenis van Christus. Ook de redding van het lichaam van gelovigen is erg belangrijk voor hem.<sup>3</sup>

Anders dan Clemens van Alexandrië, leerde Irenaeus wel duidelijk erfzonde. Met de zondeval verloor de mens het beeld van God en werden alle mensen onderworpen aan de dood.<sup>4</sup>

## 9.6 Tekst (I)

De vijf boeken tegen de gnostiek, *Adversus Haereses*, zijn in het Latijn<sup>5</sup> en ten dele in het

---

<sup>1</sup> “Die ganze Schärfe der Aussage ist mit dem Satz von der Fleischwerdung des Wortes erreicht... Sie besagt ein wirkliches Eingeheden des göttlichen Logos in die menschliche Leibhaftigkeit, wobei keine Seite abgeschwächt werden darf.”, aldus Jaschke, H.J.; *Irenäus von Lyon “Die ungeschminkte Wahrheit”* (Etudes irénéennes, livre 2); Academia Alfonsiana; Roma 1980. Volgens Irenaeus werd Christus mens onder de mensen en werd zijn komst in het vlees door de profeten aangekondigd (Adv. Haer. IV.xx.4). Vgl. Bettenson, H.; *The Early Christian Fathers, a selection from the writings of the Fathers from St. Clement of Rome to St. Athanasius*; Oxford University Press; London 1969, blz.76,77. De incarnatie ziet hij als deel van Christus’ verzoenend werk (Adv. Haer. V.xvii.1.). Vgl. Bettenson, blz.80.

<sup>2</sup> Vgl. Eusebius H.E. V.xxxii.5: τὰ γὰρ Εἰρηναίου τε καὶ Μελίτωνος καὶ τῶν λοιπῶν τίς ἀγνοεῖ βιβλία, Θεὸν καὶ ἄνθρωπον καταγγέλλοντα τὸν Χριστόν;

<sup>3</sup> Vgl. Adv. Haer. V.31.2 (Jezus met fysiek lichaam opgestaan) en in Adv. Haer. V.12.3 (God kwam om vlees te herstellen) en V.3.2 (schepping ex nihilo was moeilijker dan de wederopstanding van de vergane, maar reeds geschapen mens). Vgl. Bettenson, H.; *The Early Christian Fathers, a selection from the writings of the Fathers from St. Clement of Rome to St. Athanasius*; Oxford University Press; London 1969, blz.97,98. Grond daarvoor is Christus’ verzoenend lijden en vleeswording (Adv. Haer. V.i.1-2, vgl. Bettenson, blz.79,80).

<sup>4</sup> Vgl. Adv. Haer. III.xviii.1 (in Adam hebben we het beeld van God verloren) en III.22.4 (Eva bracht de dood over zichzelf en over het gehele menselijke geslacht). Zie: Bettenson, H.; *The Early Christian Fathers, a selection from the writings of the Fathers from St. Clement of Rome to St. Athanasius*; Oxford University Press; London 1969, blz.74.

Het is belangwekkend, dat aanvaarding van de erfzonde bij Irenaeus samengaat met de erkenning van Christus’ macht om ook kleine kinderen wedergeboren te laten worden tot God. Vgl. Adv. Haer.II.22,4.

Vgl. Altaner, B., Stuiber, A.; *Patrologie, Leben, Schriften und Lehre der Kirchenväter*, 8., durchgesehene und erweiterte Auflage; Herder; Freiburg 1978, blz 115, 116.

<sup>5</sup> Over de datum van de Latijnse vertaling van deze “Ontmaskering en weerlegging van de valselijk genaamde kennis” lopen de meningen uiteen. Vgl. Altaner, B., Stuiber, A.; *Patrologie, Leben, Schriften und Lehre der Kirchenväter*, 8., durchgesehene und erweiterte Auflage; Herder;

Armeens beschikbaar gebleven. In diezelfde taal is een geschrift gevonden dat vereenzelvigd wordt met het lang verloren boek van Irenaeus "Tot Bewijs van de apostolische Verkondiging".<sup>1</sup> De Armeense tekstoverlevering staat echter niet bijster sterk.<sup>2</sup> Bovendien heeft ze weinig toegevoegd aan de reeds beschikbare kennis van Irenaeus.<sup>3</sup>

Als Griekse tekst zijn fragmenten te vinden bij diverse kerkgeschiedschrijvers.<sup>4</sup>

---

Freiburg 1978, blz 111.

Nielsen, J.T.; Irenaeus of Lyons versus contemporary Gnosticism, a selection from books i and ii of adversus haereses, in: *Textus Minores* Vol. Xlviii; E.J.Brill; Leiden 1977, blz.7 van introduction: "We have a number of editions at our disposal that enable us to study the text of Adversus Haereses. The original, Greek, text has been missing since the sixth century, but quotations are to be found in the works of other authors. We do, however, have a Latin translation, "sans élégance, mais fidèle", which must have been written before the year 422, as it was quoted in that year in Augustine's *Contra Julianum* I.3.5 (P.L., tome 44, col.644)."

<sup>1</sup> Hierop komen we nader terug in 9.7.

<sup>2</sup> "L'oeuvre d'Irénée en arménien ne nous est encore connue que de façon incomplète, et d'après une base manuscrite très restreinte. L'édition des livres IV et V de l'Adversus haereses et celle de l'Epideixis, découverts en 1904 par Mgr Kaparet Ter-Merkertschian, leur éditeur avec Erwand Ter-Minassiantz, ne repose en effet que sur un seul manuscrit, l'actuel n° 3710 du Maténadaran d'Érévan.", aldus de introductie van Graffin, F. & Renoux C.; Irénée de Lyon, nouveaux fragments Arméniens de l'adversus haereses et de l'epideixis, in: *Patrologia Orientalis*, tome xxix, fascicule 1, num.178; Brepols; Turnhout 1978. Zij gaan in hun editie uit van het manuscript Galata 54 uit de bibliotheek van het Armenische patriarchaat in Istanboel. Het werd in 1962 gepubliceerd. De inhoudelijke waarde van de fragmenten is echter niet zo groot voor deze studie, vgl. blz.22,23.

De eerste degelijke gedrukte editie was de genoemde van Ter-Mekerttschian, K. & Ter-Minassiantz, E.: *Des heiligen Irenäus' Schrift zum Erweise der apostolischen Verkündigung, ΕΙΣ ΕΠΙΔΕΙΞΙΝ ΤΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΟΥ ΚΕΡΥΓΜΑΤΟΥ, in Armenischer Version entdeckt, herausgegeben und ins deutsch übersetzt von K. Ter-Mekertschian, E. Ter-Minassiantz mit einem Nachwort und Anmerkungen von Adolf Harnack*; J.C.Hinrich'sche Buchhandlung; Leipzig 1907. Boek III en IV van Adv.Haer. zijn ook in het Armeens overgeleverd.

<sup>3</sup> Vgl. Von Harnack in Ter-Mekerttschian, K. & Ter-Minassiantz, E.: *Des heiligen Irenäus' Schrift zum Erweise der apostolischen Verkündigung, ΕΙΣ ΕΠΙΔΕΙΞΙΝ ΤΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΟΥ ΚΕΡΥΓΜΑΤΟΥ, in Armenischer Version entdeckt, herausgegeben und ins deutsch übersetzt von K. Ter-Mekertschian, E. Ter-Minassiantz mit einem Nachwort und Anmerkungen von Adolf Harnack*; J.C.Hinrich'sche Buchhandlung; Leipzig 1907, blz 65: "Wir erfahren, wie bemerkt, aus der Schrift kaum etwas, was wir nicht schon wüßten, und doch ist ihre Entdeckung von hoher Wichtigkeit. Wir lernen aus ihr, wie fest und lebendig dem Irenäus die Gedanken waren, die er in >>Adv.haer.<< entwickelt hat."

<sup>4</sup> Door Eusebius weten we de volledige Griekse titel van de boeken: "ἐπέγραψε πέντε οὔσι τὸν ἀριθμὸν ἐλέγχου καὶ ἀνατροπῆς τῆς ψευδωνύμου γνώσεως"

Deze citaten zijn wel gebruikt om er hele theorieën van bronnensplitsing rond te bouwen.<sup>1</sup> Van een overlevering van Irenaeus' werk in het Grieks biedt de geschiedenis echter geen enkel spoor.

Van het Latijn wel. Augustinus schijnt een (oud) Latijnse versie te hebben gekend. Maar vanaf de zesde eeuw lijken er in Zuid-Frankrijk en Italië geen exemplaren van *Adversus Haereses* meer voorradig te zijn. In het Oosten heeft de overlevering zich degelijker doorgezet. Opvallend daarbij is dat de tekst primair in Latijn is doorgegeven, en niet in Grieks.<sup>2</sup> Hiervoor zijn twee verklaringen te geven. In de eerste plaats kon er al spoedig

---

(H.E. V.ix.1). "Of the Greek original, significant portions have been preserved in the Panarion of Epiphanius, while Hippolytus' *Elenchos*, and the works of Theodoret, Eusebius, Johannes Damascenus and Anastasius Sannita contain fragments.", aldus Nielsen, J.T.; *Irenaeus of Lyons versus contemporary Gnosticism, a selection from books i and ii of adversus haereses*, in: *Textus Minores* Vol. XLviii; E.J.Brill; Leiden 1977, blz 8 van introduction.

Zie ook: Cleveland Coxe, A.; *The Apostolic Fathers with Justin Martyr and Irenaeus*; Eerdmans; Grand Rapids 1979, blz.314: "The Greek original of the work of Irenaeus is from time to time recovered through the quotations made from it by subsequent writers, especially by the author's pupil Hippolytos, and by Epiphanius. The latter preserves (Haer.xxxi, secs.9-32) the preface of Irenaeus, and most of the first book."

<sup>1</sup> Benedikt Kraft heeft dat gedaan in: *Die Evangelienzitate des heiligen Irenäus, nach Überlieferung und Textart untersucht*, in: *Biblische Studien*, begründet von prof.dr. Otto Bardenhewer, einundzwanzigster Band, viertes Heft; Herder & Co. Verlagsbuchhandlung; Freiburg im Breisgau 1924. Volgens Kraft gingen de Griekse citaten terug op de "echte" Irenaeus. "Den griechisch enthaltenen Resten aus den Werken des hl. Ir. Scheint es dadurch, daß sie in der Sprache der Urschrift bewahrt wurden, von vornherein zuzukommen, besser als jede Übersetzung den ursprünglichen Text des Verfassers getreu zu überliefern und daher den größten textkritischen Wert für sich beanspruchen zu dürfen.", blz 4. Kraft werkt echter met een cirkelredenering. Hij gaat uit van twee onbewezen vooronderstellingen: dat Irenaeus in het Grieks schreef en dat Epiphanius en Damascenus een Griekse tekst van hem onder ogen hebben gehad en geen Latijnse. Wel zegt hij, blz.5: "Zwar ist eine nenneswerte Zahl rein irenäischer Bibelanführungen, besonders solcher, die von der lateinischen Überlieferung abweichen, nur bei Epiphanius und Johannes Damascenus erhalten. Doch verdienen diese um so mehr Beachtung, als ihr Text eine wörtliche Wiedergabe des irenäischen Textes sein will..."

Maar een ander noemenswaardig getal bevindt zich gewoon in de Latijnse weergave, dus het argument van Kraft zegt niets. Dat beseftte hij en voegde daarom de tweede zin bij die uit een onbewezen stelling bestaat.

<sup>2</sup> De boeken werden geschreven in een overwegend Latijnse omgeving, hetgeen de marginale overlevering in andere talen dan Latijn verklaart. "A priori wird man sich der Ansicht zuneigen, daß die Übersetzung dem Original sehr bald - vielleicht noch unter den Augen des Irenäus - gefolgt ist. Zwar in Lyon selbst ließ sich anfangs eine lateinische Übersetzung entbehren", aldus Harnack; *Geschichte der altchristlichen Literatur bis Eusebius, Teil II, Band 2*; J.C.Hinrichs Verlag; Leipzig 1958, blz.315. Het lijkt of Photius (gestorven in 891 A.D.) nog een Griekse weergave gekend heeft, maar dit kan evengoed aan een Latijns origineel ontsproten zijn.

nadat Irenaeus geschreven had, een Latijnse vertaling zijn gevolgd. De Latijnse omgeving van Irenaeus had meer baat bij een editie in de eigen taal dan bij een Grieks boekwerk. Bovendien kon zo'n vertaling ingegeven zijn door een verschuiving van de Kerktal in het Westen van Grieks naar Latijn. Zo schreef Clemens van Rome waarschijnlijk nog in het Grieks.<sup>1</sup>

Een tweede verklaring is dat Irenaeus niet in het Grieks maar in het Latijn geschreven heeft. De fragmenten die we bij Eusebius en andere Griekstalige geschiedschrijvers aantreffen, zijn dan vertaald uit het Latijn. Het ligt voor de hand dat Irenaeus in Gallia Lugdunensis, vooral als het zendingsgebied was, Latijn heeft gesproken.<sup>2</sup>

### 9.6.1 Middeleeuwen

Interessant is, dat er tijdens de Middeleeuwen in het Westen weinig gedaan werd met Irenaeus.<sup>3</sup> Wel zijn sporen van zijn werk aangetroffen in een compilatie werk over ketterse afscheidingsbewegingen. Irenaeus was toen actueel geworden in verband met strijdfragen over de persoon en het werk van Christus.<sup>4</sup>

### 9.6.2 Boekdrukkunst

Het was Erasmus van Rotterdam die Irenaeus aan de vergetelheid ontrukte. Erasmus zelf zag dat ook zo: "*Ad Irenaeum meum redeo. Cur enim non meum appelem, quem paene*

---

Vgl. Harnack; *Geschichte der altchristlichen Literatur bis Eusebius, Teil II, Band 2*; J.C.Hinrichs Verlag; Leipzig 1958, blz.280.

<sup>1</sup> Vgl. Kirsopp Lake; *The Apostolic Fathers, vol.1*, in: Loeb Classical Library; William Heinemann; London 1977, blz 3-7.

<sup>2</sup> Dat schrijvers het gebruik van hun moedertaal veelal beperken tot familiekring, maar hun boeken of brieven in de taal van hun lezerskring en land van vestiging schrijven, is geen uitzonderlijk verschijnsel. De apostel Paulus schreef ondanks zijn Hebreeuwse achtergrond gewoonlijk in het Grieks. (De brief aan de Hebreëen is mogelijk een uitzondering).

<sup>3</sup> "Kaum vorstellbar ist uns, daß diese Wertschätzung relativ jüngeren Datums ist, ja, daß es Jahrhunderte gab, praktisch das ganze Mittelalter, in denen Irenaeus so gut wie verscholen war.", aldus Sieben, H.J.; *Irenäus im Mittelalter, ein neues Zeugnis im Liber de sectis haereticorum; Theologie und Philosophie*, Vierteljahresschrift, 62.Jahrgang; Herder Verlag; Freiburg 1987, blz.73.

<sup>4</sup> Vgl. Sieben, H.J.; *Irenäus im Mittelalter, ein neues Zeugnis im Liber de sectis haereticorum; Theologie und Philosophie*, Vierteljahresschrift, 62.Jahrgang; Herder Verlag; Freiburg 1987, blz.74.

*sepultum, absterso quantum licuit situ, luci restituimus, indignum profecto qui perpetua oblivione obsolesceret.*”<sup>1</sup>

In 1526 verzorgde de Nederlandse geleerde een eerste gedrukte uitgave van Irenaeus’ vijf boeken tegen de valselijk genaamde kennis.<sup>2</sup> Diverse andere uitgaven volgden.<sup>3</sup>

Het gebruik van andere handschriften was niet altijd succesrijk,<sup>4</sup> en heeft over het algemeen weinig toegevoegd aan kennis over Irenaeus en diens inzichten.

## 9.7 Tekst (II)

In de twintigste eeuw is van een tweede werk van Irenaeus “Tot Bewijs van de Apostolische Verkondiging” een Armeense vertaling teruggevonden.<sup>5</sup> De eerste helft van het boek omschrijft het christelijk geloof aangaande God, Driëenheid, Schepping, zondeval en verlossing. De tweede helft levert de profetische Schriftbewijzen vanuit het Oude Testament over Christus en Zijn koninkrijk.

---

<sup>1</sup> Vgl. Erasmus, Desiderius; *Opus eruditissimum, divi Irenaei episcopi Lugdunensis in quinque libris digestum, in quibus mire retegret et contutat veterum haereseon impias ac portentotas opiniones, ex vetustissimorum codicum collatione quantum licuit Des. Erasmi Roterdami opera emendatum. Additus est index rerum observatu dignarum*; Basilaeam; MDXXVIII, voorwoord (1526).

<sup>2</sup> Deze werd gevolgd door edities van Gallasius (1570), Grynaeus (1571) en Grabe (1575). Vgl. Nielsen, J.T.; *Irenaeus of Lyons versus contemporary Gnosticism, a selection from books i and ii of adversus haereses*, in: *Textus Minores* Vol. XLviii; E.J.Brill; Leiden 1977, blz 8 van introduction.

<sup>3</sup> De voornaamste uitgaven zijn die van Feuardent (1596, nadruk 1639), Grabe (1702), Massuet (1710), Stieren (1853) en Harvey (1857). Zie hiervoor: Loofs, F.; *Loofs, Irenaeushandschriften. Abdruck aus: kirchengeschichtliche Studien. Hermann Reuter zum 70. Geburtstag gewidmet von Theodor Brieger, Paul Tschackert, Theod. Kolde, Fried. Loofs und Karl Mirbt mit einer Beigabe von August Reuter*; onbekend; Leipzig 1888.

<sup>4</sup> Vgl. Doutreleau, L.; *Quel crédit accorder au Salmanticensis 202 pour établir le texte latin d’Irénee?*, in: Dummer, J.; *Texte und Textkritik, eine Aufsatzsammlung* (Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur, Band 133); Akademie-Verlag; Berlin 1987, blz.97-117.

<sup>5</sup> Eusebius, H.E. V.xxix, geeft de Griekse titel van het werkje: εἰς ἐπίδειξιν τοῦ ἀποστολικοῦ κηρύγματος, dat Irenaeus aan zijn broeder Marcianus opdroeg. Vgl. Altaner, B., Stuibler, A.; *Patrologie, Leben, Schriften und Lehre der Kirchenväter*, 8., durchgesehene und erweiterte Auflage; Herder; Freiburg 1978, blz.112.

Dat God als Schepper in die dagen een belangrijk thema was (tegen de gnostiek) blijkt wel uit Eusebius H.E. IV.xviii.9, waar Irenaeus het voluit eens is met Justinus die stelde: “ὅτι αὐτῷ τῷ Κυρίῳ οὐκ ἂν ἐπέισθην, ἄλλον θεὸν καταγγέλλοντι παρὰ τὸν δημιουργὸν”.



De eerlijke vinder van het boekje was de archimandriet Kaparet, en de vindplaats een bibliotheek in Eriwan. We schrijven het jaar 1904. In 1907 verscheen een eerste uitgave.<sup>1</sup> Lucas Wieten beschreef dit als “het oudstbekende voorbeeld van een nieuw species in de christelijke letterkunde: een geschreven catechismus.”<sup>2</sup> Hoewel deze uitspraak wat overtrokken is, zou het boek toch in algemene termen omschreven kunnen worden als een catechetisch werkje.<sup>3</sup>

Het geschrift zelf maakt echter geen betrouwbare aanspraak op afkomst van Irenaeus.<sup>4</sup> Bovendien berust de gedachte dat in “Tot Bewijs van de apostolische Verkondiging” het Bijbelgebruik weinig zou verschillen van *Adversus Haereses*, op een zeer onzorgvuldig oordeel van Von Harnack.<sup>5</sup>

---

<sup>1</sup> Ter-Mekertschian, K. & Ter-Minassiantz, E.; *Des heiligen Irenäus' Schrift zum Erweise der apostolischen Verkündigung, ΕΙΣ ΕΠΙΛΕΙΞΙΝ ΤΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΟΥ ΚΕΡΥΜΑΤΟΥ, in Armenischer Version entdeckt, herausgegeben und ins deutsch übersetzt von K. Ter-Mekertschian, E. Ter-Minassiantz mit einem Nachwort und Anmerkungen von Adolf Harnack; J.C.Hinrich'sche Buchhandlung; Leipzig 1907.*

<sup>2</sup> Vgl. Wieten, L.T.; *Irenaeus geschrift Ten bewijze der apostolische prediking*, proefschrift ter verkrijging van den graad van Doctor in de Godgeleerdheid aan de Rijks-Universiteit te Utrecht; P. den Boer; Utrecht 1909, blz.191.

<sup>3</sup> Het gaat om een soort catechetische samenvatting van de apostolische leer. Als we al kunnen spreken van een catechismus, dan geldt dat toch slechts voor het eerste deel van het boek.

<sup>4</sup> In de tekst zelf komt de naam van Irenaeus niet voor. Bovendien eindigt het handschrift met een lofverheffing voor de Driëenheid en een heilbede voor aartsbisschop Johannes, die leefde van 1259-1289, alsmede voor de schrijver.

<sup>5</sup> Ook de wijze waarop Irenaeus de Schrift in de *Epideixis* gebruikt, zou niet zoveel verschillen van zijn hoofdwerk Tegen de Ketterijen.

Von Harnack vatte het samen in Ter-Mekertschian, K. & Ter-Minassiantz, E.: *Des heiligen Irenäus' Schrift zum Erweise der apostolischen Verkündigung, ΕΙΣ ΕΠΙΛΕΙΞΙΝ ΤΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΟΥ ΚΕΡΥΜΑΤΟΥ, in Armenischer Version entdeckt, herausgegeben und ins deutsch übersetzt von K. Ter-Mekertschian, E. Ter-Minassiantz mit einem Nachwort und Anmerkungen von Adolf Harnack; J.C.Hinrich'sche Buchhandlung; Leipzig 1907, blz.66, voetnoot 1: “Der Schriftgebrauch bietet nichts Bemerkungswertes neben >>Adv.haer.<<. Hier wie dort finden wir das apokryfe Jeremiaszitat, die Baruchstelle, die Weisheit Salomo's und den Hirten des Hermas benutzt; hier wie dort treten die Psalmen und Jesaias in den Vordergrund; hier (c.43.94) wie dort heißt Johannes >>sein Jünger<<.”*

Von Harnack verzuimt echter om een bijzonderheid vast te stellen. Het geschrift onderbouwt de apostolische leer bijna uitsluitend met Oudtestamentische citaten en verwijst bijna niet naar geschriften van apostelen. De citaatverhouding tussen Oude en Nieuwe Testament verschilt enorm van *Adversus Haereses*. Het geschrift citeert 112 maal het Oude Testament tegenover 11 maal het Nieuwe. In *Adversus Haereses* liggen de verhoudingen omgekeerd: 587 tegenover 1027. Vgl. de statistieken aan het slot van hoofdstuk 11.

Wel wordt de afkomst van Irenaeus waarschijnlijk gemaakt doordat hetzelfde Armeense handschrift ook boek IV en V van Irenaeus tegen de valselijk genaamde kennis bevat. Het is niet duidelijk of er een Grieks, Latijns of Aramees manuscript ten grondslag heeft gelegen aan de Armeense vertaling.<sup>1</sup>

In dezelfde Armeense taal zijn in de tweede helft van de twintigste eeuw nieuw ontdekte fragmenten van *Adversus Haereses* en de *Epideixis* gepubliceerd. Hun waarde is echter gering.<sup>2</sup>

Irenaeus' overige geschriften zijn grotendeels verloren gegaan.<sup>3</sup>

## 9.8 Vervalsing?

Een interessante episode uit de overlevering van fragmenten uit het werk van Irenaeus had plaats in het Duitsland van de achttiende eeuw. Daar ontdekte een geleerde vier fragmenten uit het werk van Irenaeus.<sup>4</sup> Ze werden in 1713 gepubliceerd en staan in Duitsland bekend als “die Pfaffschen Irenäus-Fragmente”. Hun ontdekker droeg de naam Pfaffs. In 1751 moest hij plechtig verklaren dat de fragmenten echt waren. Dit was nodig, want de omstandigheden waren buitengewoon verdacht. Niemand had ooit van de

---

<sup>1</sup> Vgl. Meyboom, H.U. red.; *Oud-Christelijke Geschriften in Nederlandsche Vertaling*, XXX, *Irenaeus V. Aanwijzing der apostolische verkondiging, fragmenten*; Sijthoff; Leiden 1920, blz.2.

<sup>2</sup> Deze zijn opgenomen in Graffin, F. & Renoux C.; Irénée de Lyon, nouveaux fragments Arméniens de l'adversus haereses et de l'epideixis, in: *Patrologia Orientalis*, tome xxix, fascicule 1, num.178; Brepols; Turnhout 1978. Hoewel sommige Bijbelcitataten afgekort en weggelaten worden, leveren de fragmenten geen spectaculaire nieuwe gegevens op. De afkortingen en weglatingen worden genoegzaam verklaard door het karakter van het boek waaruit ze gehaald zijn. Het betreft een compilatie.

<sup>3</sup> Behalve enkele verwijzingen en citaten bij Eusebius, bv. H.E. V.xxiii.1: “Εἰρηναῖος διαφόρους ἐπιστολὰς συντάττει”, resteert niet veel concreets. Vanuit H.E. V.xxix is bekend dat Irenaeus een rede heeft geschreven tegen de Grieken “Λόγος συντομώτατος”. Ook publiceerde de Galliër een boekje met verschillende onderwerpen van bespreking, waarin hij ophaalt uit “Ἐβραίου ἐπιστολῆς καὶ τῆς λεγομένης Σολόμωνος σοφίας”.

Hieronymus meldt dat Irenaeus ook een commentaar op Openbaring aan het papier toevertrouwde. “*Quarto decimo igitur anno secundam post Neronis persecutionem movente Dominitiano in Patmos insulam relegatus scripsit Apocalypsin, quam interpretantur Iustinus martyr et Irenaeus.*” (Hier.de viris. inlustr.cap.9)

<sup>4</sup> De Griekse tekst van de vier fragmenten is opgenomen in Harnack, A.von; *Die Pfaff'schen Irenäus-Fragmente als Fälschungen Pfaffs nachgewiesen, Miscellen zu den apostolischen Vätern, den Acta Pauli, Apelles, dem muratorischen Fragment, den pseudocyprianischen Schriften und Claudianus Mamertus*; J.C. Hinrich'sche Buchhandlung; Leipzig 1900, blz.32-38.

handschriften gehoord voordat Pfaffs er zijn oog op sloeg. Ook zou niemand, behalve Pfaffs, de handschriften onder ogen krijgen.<sup>1</sup> Tegenstanders van de echtheid van het tweede fragment gebruiken een citaat uit de Hebreënbrieff als van Paulus als bewijs tegen de authenticiteit. Dit is echter geen doorslaggevend argument, aangezien niet bewezen kan worden dat Irenaeus de apostel niet of nooit heeft erkend als auteur van de brief.

### 9.8.1 Bedenkingen tegen Pfaffs

Twee andere zaken tellen echter zwaar tegen Pfaffs. In de eerste plaats zijn de fragmenten in het Grieks geschreven. Vanaf de zeventiende eeuw was er een tendens om Irenaeus in het Grieks te willen lezen, die zover ging dat er zelfs vanuit het Latijn naar het Grieks werd vertaald om aan deze behoefte tegemoed te komen.<sup>2</sup> Deze tendens is de afgelopen eeuwen alleen maar toegenomen. Pfaffs schreef dus in een tijd waarin men nagenoeg niet over Griekse fragmenten beschikte, maar ze wel graag wilde hebben. Dat maakt publicatie zonder tekstkritische toetsingsmogelijkheid uitermate verdacht.

Dat brengt ons bij de tweede zaak. De omstandigheden rond de ontdekking van Pfaffs roepen vraagtekens op. Ieder tastbaar en toetsbaar wetenschappelijk spoor ontbreekt. Alleen om deze reden verdienen Pfaffs' fragmenten het om buiten beschouwing te blijven. Om slechts op zijn integriteit, terwijl hij alle toetsing systematisch op een afstand hield, te geloven dat er na anderhalf millenium plotseling vier fragmenten zijn opgedoken, en zo

---

<sup>1</sup> "Niemand hat vor ihm und nach ihm die Handschriften gesehen, denen er die Fragmente entnommen hat; Niemand hat von ihnen gehört; ja auch die Originalabschriften mit dem Context - wenn er einen solchen mit abgeschrieben hat - sind von ihm Niemandem vorgelegt worden. Auch den Katalog, den er angeblich besass und der doch, so unvollständig er gewesen sein mag, die Handschriften umfasst haben muss, die er selbst benutzt hat, hat er bis zu seinem Tode geheim gehalten; er ist niemals ans Tageslicht getreten. Unter solche Umständen schrumpft die Frage der Überlieferung zu der Frage der Glaubwürdigkeit Pfaffs zusammen.", aldus Harnack, A.von; *Die Pfaff'schen Irenäus-Fragmente als Fälschungen Pfaffs nachgewiesen, Miscellen zu den apostolischen Vätern, den Acta Pauli, Apelles, dem muratorischen Fragment, den pseudocyprianischen Schriften und Claudianus Mamertus*; J.C. Hinrich'sche Buchhandlung; Leipzig 1900, blz.39.

<sup>2</sup> In 1640 zocht Melitos Sirigos tevergeefs naar een Griekse tekst in Constantinopel. Daarom vertaalde Sirigos wat hij nodig had maar vanuit het Latijn in het Grieks. Vgl.Sieben, H.J.; *Irenäus im Mittelalter, ein neues Zeugnis im Liber de sectis haeticorum; Theologie und Philosophie*; Vierteljahresschrift, 62.Jahrgang; Herder Verlag; Freiburg 1987, blz.73-85.

snel verdwenen zijn dat Pfaffs juist tijd genoeg had om ze op te tekenen voor het dierbaar nageslacht, is teveel gevraagd.

## 9.9 Besluit

Vanuit de confrontatie met dwaalleer, ontstond in de geschriften van de Kerkleider de eerste diepgaande theologische bezinning van de Kerk in de na-apostolische tijd.<sup>1</sup>

Irenaeus beschikte over een breed theologisch raamwerk.<sup>2</sup>

Irenaeus' moed en vasthoudendheid aan het apostolisch geloof strekken nog tot in onze tijd tot voorbeeld.<sup>3</sup>

---

<sup>1</sup> Aanduidingen als "Bedeutendste Theologe des 2.Jh." (Altaner, B., Stuiber, A.; *Patrologie, Leben, Schriften und Lehre der Kirchenväter*, 8., durchgesehene und erweiterte Auflage; Herder; Freiburg 1978, blz 110) en "Eerste grote kerkvader" (Bakhuizen van den Brink; *Geschiedenis der kerk, Deel 1: De Kerk tot Gregorius de Grote*; De Tille; Leeuwarden 1979, blz.116) zeggen voldoende. Campenhausen, H.von.; *Griechischen Kirchenväter*; Kohlhammer Verlag; Stuttgart 1955, blz.29: "Irenäus ist der erste bewußten Schrifttheologe der christlichen Kirche. Bei ihm zuerst tritt der Vierevangelienkanon mit einer Reihe weiterer Apostelschriften."

<sup>2</sup> Friend, *The Early Church, from the beginnings to 461*; SCM Press; London 1982, blz.68, vat het theologisch gedachtenraamwerk van Irenaeus samen: "Here was a great panorama of religious history in which mankind, struck down by the disaster of the Fall, gradually moved forward to reconciliation with God."

<sup>3</sup> "En cela, Irénée est-il encore un modèle pour notre temps? Nous n'hésiterions pas à répondre par l'affirmative. Dans la mesure en effet où la foi ecclésiale se trouve confrontée à un brassage d'idées encore jamais vu et pas toujours des plus heureux, le pasteur moderne doit posséder un surcroît d'agapè qui lui permet de voir qu'au-delà de telles ou telles interprétations de la foi, il y a toujours une ou des personnes <<pour lesquelles le Christ est mort>> et qui, à ce titre, ont droit à tout son amour. Il l'est encore dans la mesure où le pasteur d'aujourd'hui doit avoir le courage de retourner à la simplicité de la foi apostolique reçue et de la proclamer bien haut là où cette foi menace d'être diluée et, à la longue, vidée de sa substance. Comme dans le cas d'Irénée, ce courage appartient au surcrot d'agapè dont nous parlions plus haut.", aldus Tremblay, R.; *Irénée de Lyon "l'Empreinte des Doigts de Dieu"* (Etudes irénéennes, livre 1); Academia Alfonsianae; Roma 1979, blz.33.

Bijlage:

## Irenaeus en de Geestesgaven

Deze bijlage bevat Eusebius weergave van de opvattingen van Irenaeus over de gaven van de Heilige Geest aan de gemeenten in de tweede eeuw na Christus. De inhoud ervan is ook terug te vinden in *Adversus Haereses*.<sup>1</sup> Deze bijlage is van belang voor de onder 9.3.1 gemaakte stelling in verband met Irenaeus' opvatting over het voortduren van de bijzondere Geestesgaven. Deze zaak is actueel geworden door hernieuwde bezinning op dit onderwerp in de twintigste eeuw.<sup>2</sup>

Het betrokken gedeelte is Eusebius *Historia Ecclesiastica* V.ix(vii).1-7. Na de weergave van elke pericoop

---

<sup>1</sup> Namelijk *Adversus Haereses*, boek II 31.2 en 32.4. Eusebius citeert uit beiden in het opgenomen relaas.

<sup>2</sup> Enige relevante literatuurverwijzing naar voor- en tegenstanders van de voortdrijving van de Geestesgaven:

- Barclay, O.R.; *When Christians Disagree: Signs, Wonders and Healing, Seven prominent Christians debate today's issues*, edited by John Goldingay; Inter-Varsity Press; Leicester 1989.
- Chantry, W.J.; *Signs of the Apostles, Observations on Pentecostalism Old and New*; Banner of Truth; Edinburgh 1976.
- Deere, J.; *Surprised by the Power of the Spirit*; Kingsway Publications; Eastbourne 1994.
- Doyle, R. red.; *Signs & Wonders and Evangelicals, a response to the teaching of John Wimber*; Farel Distributors; Randburg 1987.
- Hamilton, M.P. red.; *The Charismatic Movement*; Eerdmans; Grand Rapids 1977.
- MacArthur, J.F.; *Charismatic Chaos*; Zondervan; Grand Rapids 1992.
- Rice, J.R.; *The Power of Pentecost or the Fullness of the Spirit*; Sword of the Lord Publishers; Wheaton 1952.
- Robertson; O.P.; *The Final Word, a Biblical Response to the Case for Tongues and Prophecy Today*; The Banner of Truth; Edinburgh 1993.
- Warfield, B.B.; *Counterfeit Miracles* (The Thomas Smyth Lectures for 1917-1918 delivered at the Columbia Theological Seminary); The Banner of Truth; Edinburgh 1986.

van de Griekse tekst, volgt een eigen vertaling van de promovendus.

1. Ταῦτα ὁ Εἰρηναῖος, ἀκουλούθως ταῖς προδιεξοδευθείσας ἡμῖν ὑπογράψας ἱστορίας ἐν οἷος ἐπέγραψε πέντε οὐσι τὸν ἀριθμὸν ἐλέγχου καὶ ἀνατροπῆς τῆς ψευδωνύμου γνώσεως· ἐν δευτέρῳ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως· ὅτι δὴ καὶ εἰς αὐτὸν ὑποδείγματα τῆς θείας καὶ παραδόξου δυνάμεως ἐν ἐκκλησίαις τισὶν ὑπολέλειπτο, διὰ τούτων ἐπισημαίνεται λέγων·

(Terwijl Irenaeus, overeenkomst met het door ons naar voren gebrachte, deze dingen geschreven heeft in geschiedenissen, vijf in aantal: “Vermaning en ontmanteling van de ten onrechte zo genoemde kennis”, In het tweede deel van datzelfde werk maakt hij zeer duidelijk dat nog tot in zijn tijd voorbeelden van Goddelijke wondermacht, als hij de volgende dingen zegt:)

2. τοσοῦτον δὲ ἀποδέουσι τοῦ νεκρὸν ἀναστήσαι,<sup>1</sup> καθὼς ὁ Κύριος ἤγειρε καὶ οἱ ἀποστόλοι διὰ προσευχῆς, καὶ ἐν τῇ ἀδελφότητι πολλάκις,<sup>2</sup> διὰ τὸ ἀναγκαῖον τῆς κατὰ τόπον ἐκκλησίας πάσης αἰτησαμένης μετὰ νηστείας καὶ λιτανείας<sup>3</sup> πολλῆς, ἐπέστρεψε τὸ πνεῦμα τοῦ τετελευτηκότος, καὶ ἐχαρίσθη ὁ ἄνθρωπος ταῖς εὐχαῖς τῶν ἁγίων· καὶ αὐθὶς φησι μεθ’ ἕτερα·

(“De zodanigen hebben geen macht om doden op te wekken, zoals de Heere heeft opgewekt en de apostelen door gebed, en in de broederschap dikwijls (voorkwam/komt), om de nood waarvan een hele plaatselijke gemeente smeekte met veel vasten en openbare gebeden, is de geest van de gestorvene teruggekeerd, en heeft de mens zich verheugd over de gebeden van de heiligen.” En even verder zegt hij weer:)

3. εἰ δὲ καὶ τὸν Κύριον φαντασιωδῶς τὰ τοιαῦτα πεποιηκέναι φήσουσιν, ἐπὶ τὰ προφητικὰ ἀνάγοντες αὐτοὺς ἐξ αὐτῶν ἐπιδείξομεν,<sup>4</sup> πάντα οὕτως περὶ αὐτοῦ καὶ προειρησθαι καὶ γενομένα βεβαίως, καὶ αὐτὸν μόνον εἶναι τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ· διὸ καὶ ἐν τῷ ἐκείνου ὀνόματι οἱ ἀληθῶς αὐτοῦ μαθηταὶ, παρ’ αὐτοῦ λαβόντες τὴν χάριν, ἐπιτελοῦσιν ἐπ’ εὐεργεσίαι τῇ τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων, καθὼς εἰς ἕκαστος<sup>5</sup> τὴν δωρεὰν εἴληφε παρ’ αὐτοῦ·

(“En als ze zouden zeggen dat zelfs de Heere maar in schijn zulke dingen had verricht, als we hen naar de

<sup>1</sup> Codex O (Bibliothecae D. Marci Venetae n.338, uit de tiende eeuw), leest ἐγείραι.

<sup>2</sup> Codici A (ex Regius Bibliothecae Parisiensis n.1436, uit de dertiende eeuw) en B (Codex Medicus, eveneens uit Parijs, zestiende eeuw), voegen πολλοὶ in voor πολλάκις.

<sup>3</sup> Codex A heeft ἀγνείας in plaats van λιτανείας.

<sup>4</sup> Codici C en K, inter.al., respectievelijk uit de tiende en twaalfde eeuw, lezen ἐπιδείξωμεν.

<sup>5</sup> Diverse codici vanaf de dertiende eeuw, voegen αὐτῶν toe. Daarmee wordt beklemtoond dat de gaven van Christus niet algemeen zijn maar dat ἕκαστος gelezen dient te worden met een terugblik op οἱ ἀληθῶς αὐτοῦ μαθηταί.

profetische geschriften gevoerd hebben, zullen we hen daaruit aantonen, dat alle dingen zo van Hem voorzegd zijn en zeker hebben plaatsgevonden, en dat Hij alleen de Zoon van God is. Daarom ook volbrengen zij die waarachtig Zijn leerlingen zijn, in Zijn Naam, volgens de genade die ze van hem hadden ontvangen, weldaden aan het adres van de overige mensen, zoals elk van hen de gave van Hem ontvangen heeft.”)

4. οἱ μὲν γὰρ δαίμονας ἀλαύνουσι βεβαίως καὶ ἀληθῶς, ὥστε πολλάκις καὶ πιστεύειν ἐκείνους αὐτοῦς<sup>1</sup> τοῦς<sup>2</sup> καθαρισθέντας ἀπὸ τῶν πονηρῶν πνευμάτων καὶ εἶναι ἐν τῇ ἐκκλησίαι, οἱ δὲ καὶ πρόγνωσιν ἔχουσι τῶν μελλόντων καὶ ὀτασίας καὶ ῥήσεις προφητικας, ἄλλοι δὲ τοῦς κάμνοντας διὰ τῆς τῶν χειρῶν ἐπιθέσεως ἰώνται καὶ ὑγιεῖς ἀποκαθιστᾶσιν·

ἦδη δὲ, καθὼς ἔφαμεν, καὶ νεκροὶ ἠγέρθησαν, καὶ παρέμειναν σὺν ἡμῖν<sup>3</sup> ἕτεσιν ἰκανοῖς<sup>4</sup>

(“Want sommigen drijven zeker en waar demonen uit, zodat dikwijls juist die mensen tot geloof komen en in de gemeente zijn, die van boze geesten gereinigd zijn; anderen hebben echter voorkennis van de toekomstige dingen en doen profetische uitspraken; anderen genezen mensen die ziek zijn, door de oplegging van handen, en laten ze gezond opstaan; zoals we echter al zeiden, zijn ook doden opgewekt en ze zijn voor heel wat jaren met ons gebleven.”)

5. καὶ τί γάρ; οὐκ ἔστιν ἀριθμὸν εἰπεῖν τῶν χαρισμάτων,<sup>5</sup> ὧν παντὸς τοῦ κόσμου ἡ ἐκκλησία παρὰ Θεοῦ λαβοῦσα ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ σταυρωθέντος ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου ἐκάστης ἡμέρας ἐπ’ εὐεργεσίαι τῇ τῶν ἐθνῶν ἐπιτελεῖ,<sup>6</sup> μήτε ἐξαπατῶσα τινας, μήτε ἐξαργυριζομένη· ὡς γὰρ δωρεὰν εἴληφε παρὰ Θεοῦ, δωρεὰν καὶ διακονεῖ·

(“Want wat kunnen we nog zeggen, het getal van de genadegaven, die de gemeente over de wereld van God ontvangen heeft in de Naam van Jezus Christus die gekruisigd is onder Pontius Pilatus, is niet uit te spreken, <de Naam> die elke dag weldaden aan het adres van de volken brengt, zonder mensen te misleiden, zonder geldbejag. Want zoals ze het gratis van God ontvangen heeft, verleent ze haar diensten ook gratis.”)

<sup>1</sup> Sommige codici vanaf de dertiende eeuw, lezen αὐτοῦς als geplaatst voor ἐκείνους.

<sup>2</sup> Diverse codici vanaf de dertiende eeuw, laten τοῦς weg. Dit lijkt een haplografie.

<sup>3</sup> De zestiende eeuwse codex D heeft ἐν ἡμῖν, terwijl codex A σὺν, noch ἐν leest. Aan de betekenis doet geen van de beide alternatieve lezingen iets af of toe.

<sup>4</sup> Diverse codici vanaf de dertiende eeuw lezen ἰκανοῖς ἕτεσι. Deze omruiling is mogelijk veroorzaakt door de gebruikelijke Latijnse zinsconstructie in een dergelijk geval: pluribus (deinceps) annis.

<sup>5</sup> Codex C leest χρησμάτων en codex K heeft χρηματων, hetgeen respectievelijk Gods goedgunstigheid, en de rijkdom van de kerk en niet zozeer de oorsprong ervan beklemtoont.

<sup>6</sup> Codex O leest ἐπετέλει.

6. καὶ ἐν ἑτέρῳ δὲ τόπῳ ὁ αὐτὸς γράφει·

καθὼς καὶ πολλῶν ἀκούομεν ἀδελφῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ προφητικὰ χαρίσματα ἔχόντων, καὶ παντοδαπαῖς λαλούντων διὰ τοῦ πνεύματος γλώσσαις, καὶ τὰ κρύφια τῶν ἀνθρώπων εἰς φανερόν ἀγόντων ἐπὶ τῷ συμφέροντι, καὶ τὰ μυστήρια τοῦ Θεοῦ ἐκδιηγουμένων·

(En op een andere plaats schrijft dezelfde: “zoals we ook van veel broeders in de gemeenten horen dat ze profetisch gaven hebben, èn dat ze allerlei talen spreken door de Geest, èn dat ze de verborgenheden van de mensen aan het licht brengen tot hun welzijn; èn dat ze de mysteriën van God verklaren.”)

7. ταῦτα καὶ περὶ τοῦ διαφορᾶς χαρισμάτων μέρχι καὶ τῶν δηλουμένων χρόνων παρὰ τοῖς ἀξίοις διαμεῖναι·

(En deze dingen over het blijven van de diverse gaven bij de waardigen en over de tijden waarin ze zich manifesteren.<sup>1</sup>)

## Hoofdstuk 10 Schriftbeschouwing van Irenaeus

Na de uiteenzetting van de historische omstandigheden en het theologisch raamwerk van Irenaeus, zijn we nu toegekomen aan een nader onderzoek van zijn visie op het Bijbelgezag. Bij Irenaeus en Clemens verschilt de aanpak enigszins van die van Ignatius. Bij deze laatste was een gedetailleerde methode nodig om te komen tot verantwoordelijke onderzoeksresultaten. Dat was met name te wijten aan de geringe hoeveelheid primair bronmateriaal dat onderzoeksobject was. Bij Irenaeus en Clemens ligt die zaak anders. Van hun werk is veel meer over. Ze doen duidelijke uitspraken die blijk geven van hun visie op Schriftgezag. Daarom is bij hen niet

---

<sup>1</sup> Kan ook vertaald worden met “manifesteerden”.



nodig om zo'n visie via een gedetailleerd onderzoek van Bijbelverwijzingen af te leiden. Bovendien zou zulk een methode niet lezersvriendelijk zijn, aangeziende boeken van Irenaeus en Clemens doorspekt zijn van duizenden Bijbelverwijzingen. Bij Irenaeus en Clemens concentreert het onderzoek dus op uitspraken waar Bijbelgezag op het spel staat. Deze methodologie veroorzaakt dat er noodzakelijkerwijze minder accent op de functie van het Schriftgezag zal liggen dan bij Ignatius het geval was. Om echter toch recht te doen aan het Schriftgebruik, en min of meer een citaattraamwerk vast te stellen, worden de Bijbelverwijzingen van Irenaeus in tabellen en grafieken weergegeven aan het slot van hoofdstuk 11, waar ze tevens betrokken worden bij de conclusies over het Schriftgezag bij Irenaeus.

In dit hoofdstuk treft u diverse aanhalingen uit de vijf boeken van Irenaeus "*Tegen dat wat ten onrechte bekend staat als kennis*". Omdat dit werk relatief degelijk is overgeleverd in de Kerkgeschiedenis, dient het als een goede basis om Irenaeus' visie op de Schriften vast te stellen.

De *Epideixis* is niet betrokken, omdat de tekstuele overlevering bijzonder zwak is.<sup>1</sup> Overigens wordt in dit geschrift eenzelfde lijn ten opzichte van de Schriften gevoerd, maar ontbreekt het aan zulke uitgebreide besprekingen als in *Adversus Haereses*.

In de *Epideixis* wordt gesteld dat de Heilige Geest de eigenlijke auteur van de woorden der profeten was: "Want het is niet een mens die de profetieën uitspreekt, maar de Geest van God sprak in de profeten."<sup>2</sup>

De Heere Jezus gebruikte de mond van profeten om Zijn woorden te spreken: "Passend zegt Christus daarom bij monde van David dat de Vader zelf met Hem spreekt. En met gepaste waardigheid zegt Hij bij monde van de profeten ook nog andere dingen over Zichzelf."<sup>3</sup>

Ditzelfde spreken wordt verbonden met waarheid en in een historisch

---

<sup>1</sup> Vgl. Hoofdstuk 9.6 en 9.7.

<sup>2</sup> *Epideixis*, hoofdstuk 49.

<sup>3</sup> *Epideixis*, hoofdstuk 50.

eenheidsperspectief geplaatst:<sup>1</sup> “Dit is de prediking van de waarheid, en dit is de wijze waarop wij verlost worden, en dit is de weg tot het leven, die de profeten hebben aangekondigd en Christus heeft bevestigd en de apostelen hebben aanbevolen en de Kerk over de gehele wereld aan haar kinderen overlevert.”<sup>2</sup>

Dit hoofdstuk bevat dus aanhalingen uit *Adversus Haereses* die het Schriftgezag bij Irenaeus nader belichten. Deze citaten worden ingeleid met samenvattende opschriften en vervolgens weergegeven in een eigen vertaling van de promovendus, waarbij vooral afhankelijkheid van de editie van Meyboom, maar ook die van Roberts met dankbaarheid wordt erkend. Er is geen thematische indeling nagestreefd, aangezien alle citaten samenhangen met het thema Schriftgezag. *Adversus Haereses* was bepalend voor de volgorde van de aanhalingen in dit hoofdstuk.

## Schriftmisbruik

**I.9** Irenaeus veroordeelt de gnostische dwalingen. Hun fout voert hij terug tot hun gebruik van de Schriften. Deze laatsten zelf, zijn hierbij de maatstaf om te beoordelen.

**I.9.1.** “U ziet de methode, geliefde <vriend>, waarmee de gebruikers ervan zichzelf om de tuin leiden, als zij de Schriften mishandelen en daaruit hun fabrikages te bevestigen. Daarom heb ik hun eigen kunstgrepen en lezingen te boek gesteld,

---

<sup>1</sup> Het geschrift is wat opzet betreft een stempel op de eenheid tussen Oude en Nieuwe Testament. De Nieuwtestamentische leer wordt uitgelegd met bijna slechts Oudtestamentische citaten. “Wie Irenäus zum Alten Testament steht, läßt sich am leichtesten an seiner Demonstratio apostolicae praedicationis ablesen, in der er unpolemisch den christlichen Glauben auslegt und begründet. Man würde erwarten, daß er dies mit Hilfe der überlieferten apostolischen, also neutestamentlichen Schriften tut.”, aldus Vogt, H.J.; *Die Geltung des Alten Testaments bei Irenäus von Lyon; Theologische Quartalschrift*, herausgegeben von Professoren der katholischen Theologie and der Universität Tübingen, 160. Jahrgang; Erich Wewel Verlag; München 1980, blz.17.

<sup>2</sup> *Epideixis*, hoofdstuk 98.

opdat u daaruit de geslepenheid van hun methode en de boosheid hunner dwaling zou kunnen opmaken.”

(Irenaeus bestrijdt vervolgens de kern van de gnostische dwaling door aan te tonen dat dit tegen het getuigenis van de Schrift ingaat.)

**I.9.2.** “Als hij (de apostel Johannes) een samenvatting geeft over het Woord, dat te voren door hem “in den beginne”<sup>1</sup> genoemd is, legt hij uit: “En het Woord is vlees geworden en heeft onder ons gewoond.”<sup>2</sup> Maar volgens de veronderstelling van die ketters is niet het Woord vlees geworden, dat immers nooit buiten het Pleroma kwam, maar de heiland der heilsregeling, die later ontstaan is dan de Logos.”

### **Schrift-verdraaien = Ongeloof**

**II.10.1,2.** Irenaeus stelt op deze plaats dat wie de Schrift verdraait, uiteindelijk schuldig is aan de zonde van ongeloof. Hij begint namelijk te geloven in dingen die niet bestaan.<sup>3</sup>

### **Woorden van Jezus bewijzen Waarheid**

**II.11.1.** “Dit is ook gemakkelijk aan te tonen uit de eigen woorden van de Heere, die één Vader en Maker van de wereld en Boetseerder van de mens beleed, die ook door de profeten verkondigd is, en van een andere niet wist, en leerde dat deze de God over alles was en die door zichzelf aan alle rechtvaardigen de aanneming tot kinderen bij de Vader, die bestaat uit het eeuwige leven, toebedeelt.”

### **Schrift met Schrift vergelijken**

**II.27.1,2,3.** Irenaeus waarschuwt hier tegen het inlezen van buitenbijbelse

---

<sup>1</sup> Joh.1:1.

<sup>2</sup> Joh.1:14.

<sup>3</sup> Samenvatting van het uitgebreid door Irenaeus gestelde.

gedachten in Bijbelse gelijkenissen.<sup>1</sup> Daarbij wordt hen geen recht gedaan.

Irenaeus verwijt de kettters gebrek aan Schriftbewijs voor hun opvattingen. Wie het buiten de Schrift om probeert te doen, maakt zijn eigen God. Zo'n bouwwerk kan gemakkelijk omver gestoten worden.<sup>2</sup>

### **De Uitspraken van de Schrift zijn Bewijsmateriaal**

**II.27.2.** “Aangezien al de Schriften, zowel de profetieën als de evangeliën, openlijk en zonder dubbelzinnigheid en op gelijke wijze door allen kunnen worden verstaan - ofschoon niet allen (ze) geloven-, (en deze) verkondigen dat slechts God alléén, en niemand anders, alles gemaakt heeft door middel van Zijn Woord, of ze nu zichtbaar of onzichtbaar zijn, hemels of aards, in het water of onder de aarde verblijf houden; zoals wij uit de eigen uitspraken der Schriften hebben aangetoond...”

### **De Bijbelschrijvers roepen de waarheid uit**

**II.30.6** “De Schriften zijn veel beter geschikt dan deze (kettters). Ook betaamt het niet dat wij de uitspraken verwaarlozen van de Heere, en van Mozes, en van de overige profeten die de waarheid uitgeroepen hebben, en geloof zouden hechten aan mensen die niets gezonds beweren, maar zo dwaas zijn om onhoudbare stellingen te verdedigen.”

### **Bewijsvoering van de Schriften**

**II.35.4.** “Dat dan nu de prediking der apostelen, en het onderwijs<sup>3</sup> des Heeren, en de verkondiging der profeten, en de aanzegging<sup>4</sup> der apostelen, en de inrichting<sup>5</sup> der wetgeving, die één en dezelfde Vader God van allen prijzen, en niet nu eens deze,

---

<sup>1</sup> *Sic enim apud nullum erit regula veritatis, sed quanti fuerint qui absolvent parbolas, tantae videbuntur veritates pugnantes semet invicem, et contraria sibimet dogmata statuentes, sicut et gentilium philosophorum quaestiones.*

<sup>2</sup> Samenvatting van het uitgebreid door Irenaeus gestelde.

<sup>3</sup> *Magisterium.*

<sup>4</sup> *Dictatio.*

<sup>5</sup> *Ministratio.*

dan weer een andere, noch één die uit verschillende goden of krachten zijn zelfstandigheid heeft, maar (leren) dat alle (dingen) uit één en dezelfde Vader - die evenwel zich aanpast aan de naturen en de gesteldheid der onderhavige (voorwerpen) - ontstaan zijn.

En dat zichtbare en onzichtbare (dingen), en volstrekt alles wat ooit ontstond, niet van engelen, noch van enige andere kracht, maar slechts van God de Vader (afkomstig is, - dat dit alles, bedoel ik), overeenstemt met het door ons gezegde, meen ik dat nu voldoende is aangetoond; terwijl tevens door middel van deze zo grote (lering) God de Vader bewezen is (te zijn) de enige Maker van alles. Maar opdat wij niet geacht worden de bewijsvoering uit de Schriften des Heeren te ontwijken, zullen wij toch, daar de Schriften dit zelf juist veel duidelijker en helderder prediken, tenminste voor hen die niet bedorven van gezindheid zijn, door de zulke mensen een afzonderlijk boek, dat deze Schriften op den voet volgt, ter hand te stellen, hun de bewijsvoeringen uit de Goddelijke Schriften voorleggen te midden van allen die de waarheid liefhebben.”

(Dit voornoemde vangt Irenaeus aan in het derde boek tegen de ketterij.)

### **Schriften ware Pilaar en Grondslag voor Geloof**

**III. Inleiding.** “De Heere van allen toch, gaf aan zijn apostelen de macht van<sup>1</sup> het Evangelie. Door middel van hen hebben wij ook de waarheid, dat wil zeggen de leer van Gods Zoon leren kennen. Tot hen ook heeft de Heere gezegd: “Wie naar u hoort, hoort naar Mij, en wie u verwerpt, verwerpt Mij en Hem die Mij gezonden heeft.”<sup>2</sup>

**III.1.** Wij hebben namelijk de beschikking voor ons heil door middel van niemand anders leren kennen, dan door hen via wie het Evangelie tot ons gekomen is.

Datgene waarvan zij toen herauten geweest zijn, hebben zij later door Gods wil in

---

<sup>1</sup> Of “over”, indien een *genitivus objectivus* wordt gelezen, en geen *genitivus explicativus*. Vgl. Muskens, G.L. & Ysebaert, J.; *Latijnse Grammatica ten dienste van het Onderwijs, opnieuw bewerkt door J. Ysebaert*; Uitgeverij J. Schenk; Maastricht 1984, blz.22,23.

<sup>2</sup> Lk.10:16.

geschriften aan ons overgeleverd: de grondslag en den pilaar van ons geloof.<sup>1</sup> Want het is niet geoorloofd te beweren, dat zij eerder gepredikt hebben dan zij de volmaakte kennis hadden, gelijk sommigen durven zeggen, die er zich op beroemen dat zij verbeteraars van de apostelen zijn. Immers, nadat onze Heere uit de doden was opgestaan en zij bekleed zijn met de kracht des Heiligen Geestes die uit den hoge over hen kwam,<sup>2</sup> zijn zij van alles vervuld en hebben zij de volmaakte kennis bezeten.

Mattheüs althans heeft onder de Hebreëen in hun eigen dialect ook een Evangelie-geschrift uitgegeven, terwijl Petrus en Paulus te Rome het evangelie verkondigden en de gemeente grondvestten. Toen ze weg waren, heeft Marcus, de leerling en de tolk van Petrus, eveneens ons het door Petrus verkondigde in geschrifte overgeleverd. En Lucas, de volgeling van Paulus heeft het door hem verkondigde evangelie te boek gesteld. Vervolgens heeft Johannes, de discipel des Heeren, die zelfs tegen zijn borst aanlag, eveneens het evangelie uitgevaardigd, terwijl hij te Efeze in Azië verblijf hield.

En die allen hebben ons overgeleverd: één God, de Maker van hemel en aarde, die door Wet en profeten verkondigd is, en één Christus, de Zoon van God. Indien iemand met hen niet instemt, versmaadt hij wie deel hebben aan God, versmaadt hij ook de Heere Christus zelf, versmaadt hij tevens de Vader en valt hij onder zijn eigen vonnis, daar hij zijn eigen zaligheid in den weg staat en tegen haar strijd voert. Dit doen alle ketters.

**III.2** Aangezien zij uit de Schriften weerlegd worden, wenden zij zich tot een aanklacht tegen de Schriften zelf, als hadden die het niet bij het rechte eind, en zouden die niet gezaghebbend zijn, èn omdat zij op verschillende wijze zouden spreken,<sup>3</sup> èn omdat de waarheid er niet uit gevonden zou kunnen worden door mensen die met de overlevering onbekend zijn.”

---

<sup>1</sup> *Quod quidem tunc praeconaverunt, postea vero per Dei voluntatem in Scripturis nobis tradiderunt, fundamentum et columnam fidei nostrae.* Vgl. 1 Tim. 3:15.

<sup>2</sup> Hd. 1:8.

<sup>3</sup> *Sint dicta.*

## **Mondelinge Overlevering van Waarheid is niet minder zaligmakend dan Schriften**

**III.4.1.** “Daar er dus zoveel bewijzen zijn, is het niet gepast om verder bij anderen de waarheid te zoeken, die men gemakkelijk aan de kerk kan ontlenuen, naardien de apostelen, evenals een rijke in zijn schatkamer,<sup>1</sup> alles wat tot de waarheid behoort zo volledig mogelijk in haar hebben bijeengebracht, opdat elk die maar wil uit haar de levensdrank zou nemen.

Zij is immers de toegang tot het leven; alle overigen daarentegen zijn “dieven en moordenaars”.<sup>2</sup> Daarom behoort men die te vermijden, maar de (dingen) die tot de kerk behoren vurig lief te hebben en de overlevering van de waarheid te aanvaarden.

Of hoe anders? En als er een geschil was over een of ander vraagstuk van enig belang, zou het hem dan niet passen om zijn toevlucht te nemen tot de oudste gemeenten, waarin de apostelen verkeerd hebben, en aan haar betreffende het onderhavige vraagstuk te ontlenuen wat zeker en ter zake duidelijk is?

Hoe zou het moeten, indien zelfs de apostelen ons geen geschriften nagelaten hadden?

Zou het dan niet betamelijk zijn de gang te volgen van de overlevering, die zij overgeleverd hebben aan degenen aan wie zij de gemeenten toevertrouwden? Met deze rangschikking stemmen vele volken der barbaren in, die in Christus geloven, daar zij het heil zonder papier of inkt door middel van den Geest in hun harten geschreven bezitten, en de oude overlevering nauwkeurig in acht nemen, voor zover zij geloven in de ene God, Maker van hemel en aarde, en van al wat daarin is, door middel van Christus Jezus, Gods Zoon; de (Christus Jezus); die wegens Zijn alleruitmuntendste liefde tot zijn maaxsel de geboorte uit een maagd op zich

---

<sup>1</sup> De kerk zelf is dus niet normatief voor de waarheid, maar zij is de bergplaats waar, als het goed is, de waarheid wordt bewaard. De kerk geeft slechts de toegang tot normativiteit en zaligmakende waarheid.

<sup>2</sup> Joh.10:1,8.

genomen heeft, zodat Hij zelf in eigen persoon God en mens verenigde; die zelfs geleden heeft onder Pontius Pilatus, en verreezen en in luister opgenomen, in heerlijkheid komen zal als Zaligmaker van wie behouden worden en als Rechter van wie gevonnist worden, en die de verdraaiers der waarheid en de verachters van zijnen Vader en van Zijne verschijning naar het eeuwige vuur verwijst. Zij die zonder Geschriften dit geloof beleden hebben<sup>1</sup> zijn in betrekking tot onze taal barbaren, maar wat betreft onze gezindheid en onze gewoonte en ons onderling verkeer zijn zij vanwege hun geloof zo wijs mogelijk, en zij behagen God, daar zij in alle rechtvaardigheid en kuisheid en wijsheid verkeren.”

### **Geen Onwaarheid in apostolische Geschriften**

**III.5.1.** “Naardien het dus zó gesteld is in de Kerk met de overlevering van de zijde der apostelen, en zij voortdurend bij ons blijft, willen wij terugkeren tot het bewijs uit de Schriften van de apostelen, die ook het Evangelie hebben beschreven, naar wie zij ook de leer over God hebben te boek gesteld, door aan te tonen dat onze Heere Jezus Christus de

waarheid is,<sup>2</sup> en dat er in Hem geen leugen is.<sup>3</sup>

Zo heeft bij voorbeeld ook David Zijn geboorte uit een maagd en Zijn opwekking uit de doden geprofeteerd en gezegd: “De waarheid is uit de aarde opgekomen”.<sup>4</sup>

Ook de apostelen voorts zijn buiten enige leugen, omdat zij leerlingen van de waarheid zijn. De leugen immers heeft geen gemeenschap met de waarheid, net zomin als de duisternis gemeenschap heeft met het licht. De aanwezigheid toch van de een sluit het andere uit.”

---

<sup>1</sup> *Crediderunt.*

<sup>2</sup> Joh.16:6.

<sup>3</sup> *Traditione igitur quae est ab apostolis sic se habente in ecclesia et permanente apud nos, revertamur ad eam quae est ex scripturis ostensionem eorum qui et evangelium conscripserunt apostolorum, ex quibus conscripserunt de Deo sententiam ostendentes, quoniam Dominus noster Iesus Christus veritas est, et mendacium in eo non est.*

<sup>4</sup> Ps.85:12.



## God van Profeten dezelfde als van Evangelisten

**III.10.6.** “Daarom heeft ook Marcus, de tolk en volgeling van Petrus, het begin van zijn Evangelie-beschrijving aldus gemaakt:

“Begin van het Evangelie van Jezus Christus, de Zoon van God, gelijk geschreven staat in de profeten: Zie Ik zend mijnen engel vóór Uw aangezicht, die Uw weg bereiden zal. De stem eens roependen in de woestijn: Bereidt de weg des Heeren, maakt Zijne paden recht vóór God”.<sup>1</sup>

Duidelijk zegt hij, dat de uitspraken van de heilige profeten het begin van het Evangelie zijn, en doet hij uitkomen dat Hij, dien ze zelf als Heere en God beleden hebben, de Vader is van onzen Heere Jezus Christus, die Hem ook beloofd heeft Zijn engel vóór zijn aangezicht te zullen uitzenden. Deze was Johannes, die “in den geest en de kracht van Elia”<sup>2</sup> in de woestijn uitriep: “Bereidt de weg des Heeren, maakt recht de paden vóór onze God!”, aangezien de profeten niet nu eens dezen en dan weer een anderen God verkondigen, maar Eén en Dezelfde, echter met verschillende betekenissen en onder allerlei benamingen. Immers, hoe veel en rijk de Vader is, hebben wij aangetoond in het boek, dat aan dit voorafgaat, en zullen wij bij het voortgaan van onze redenering uit de profeten zelf aantonen.

Aan het slot van zijn evangelie zegt Marcus verder: “De Heere Jezus dan, nadat Hij tot hen gesproken had, werd opgenomen in de hemel, en zette zich aan de rechterzijde van God”,<sup>3</sup> waarmee Hij bevestigde wat door de profeet gezegd is: “De Heere heeft gesproken tot mijn Heere: Zet u aan mijne rechterhand totdat Ik uwe vijanden tot uwe voetband heb gemaakt”.<sup>4</sup> Zo is het dus één en dezelfde God en Vader, die door de profeten aangekondigd, maar door het evangelie overgeleverd is, dien wij Christenen vereren en van ganser harte liefhebben, de Maker van hemel en aarde en van alle dingen die daarin zijn.”

---

<sup>1</sup> Mk.1:1-3.

<sup>2</sup> Luk.1:17.

<sup>3</sup> Mk.16:19, door latere wetenschappers voor “onecht” Markus-slot gehouden, maar door Irenaeus als echt erkend. Vgl. Guthrie, D.; *New Testament Introduction*, revised edition; Apollos; Leicester 1990, blz.89-93.

<sup>4</sup> Ps.110:1.

## Vier Evangelien

**III.11.8.** “Intussen gaat het niet aan, dat er meer evangeliën in aantal zijn dan deze (Mattheüs, Lucas, Marcus en Johannes), noch ook minder. Daar er namelijk vier hemelstreken zijn van de wereld waarin wij verkeren, en vier hoofdwinden, de Kerk voortst verstrooid is over de ganse aarde, en van de Kerk het Evangelie steunpilaar en firmament is,<sup>1</sup>

alsmede adem des levens, past het dat zij ook vier zuilen heeft, die van alle zijden de onverderfelijkheid aanblazen en de mensen doen opleven. Hieruit is het verklaarbaar, dat het Woord, de kunstvaardige Bewerker van alle dingen, die op de Cherubijnen zetelt en alles bijeen houdt, na aan de mensen openbaar geworden te zijn, ons het evangelie gegeven heeft in vier gedaante, maar bijeen gehouden door één Geest.

Zo zegt ook David, als hij om Zijne verschijning smeekt: “Gij die op de Cherubs zetelt, verschijn!”<sup>2</sup>

Immers ook de Cherubijnen hebben vier aangezichten, en hun aangezichten waren beeltenissen der heilsregeling van de Zoon van God. Het eerste dier was aan een leeuw gelijk, wat zijn bedrijvig en leidinggevend en koninklijk karakter doet uitkomen. Het tweede was gelijk aan een kalf, wat zijn liturgische en priesterlijke rang vertoont. Het derde had het aangezicht van een mens wat ten duidelijkste zijn verschijning als mens afbeeldt. Het vierde tenslotte was gelijk aan een vliegende adelaar, wat de gave van de Geest, die over de Kerk zweeft, verduidelijkt. Ook de evangeliën nu, waarin Christus zetelt, zijn daarmee in overeenstemming.

Eén ervan verhaalt zijn vorstelijke en krachtdadige en roemrijke generatie uit den Vader, door als volgt te verzekeren:

“In den beginne was het Woord, en het Woord was bij God en het Woord was God.”

En: “Alle dingen zijn door hetzelfde ontstaan en zonder hetzelfde is niets ontstaan.”<sup>3</sup>

---

<sup>1</sup> 1Tim.3:15.

<sup>2</sup> Ps.80:2.

<sup>3</sup> Joh.1:1,2.

Daarom is dat evangelie ook vol van volstreekte betrouwbaarheid...”

“Ook sprak het Woord van Gods met de aartsvaders, die vóór Mozes bestonden, krachtens zijn Goddelijkheid en heerlijkheid. Aan degenen die onder de Wet leefden, verschafte het een priesterlijk en liturgisch bedrijf.<sup>1</sup> Daarna werd het voor ons Mens en zond het over de gehele aarde de genadegave van de hemelse Geest, die ons met Zijn vleugelen beschermde. De aard van de heilsregeling van Gods Zoon was dus precies als de gedaante van de dieren, en net zoals de gedaante van de dieren, was ook het karakter van het Evangelie. Viervormig waren de dieren, viervormig was het Evangelie, viervormig was de heilsregeling van de Heere. En daarom zijn er ook vier verbonden gegeven aan het menselijk geslacht: één voor de zondvloed tijdens Adam; één na de zondvloed tijdens Noach; een derde, de wetgeving tijdens Mozes; een vierde, dat de mens vernieuwt en in zich alles weer onder één Hoofd brengt, door middel van het Evangelie, dat de mensen opheft en bevleugelt voor het hemels rijk.”

### **Gezag van Paulus**

**III.15.1.** “Hetzelfde (boete doen en aandacht wijden aan het volkomen Evangelie en de leer der apostelen) zeggen wij weer tot hen die de apostel Paulus niet erkennen:

dat zij òf van de overige woorden van het evangelie, die slechts door Lucas ter onzer kennis

gekomen zijn, moeten afzien, en er geen gebruik van maken;

òf, indien zij die allen aanvaarden, dan hebben zij de noodzakelijkheid dat getuigenis betreffende Paulus te aanvaarden, die zelf zegt, dat eerst de Heere van uit de hemel tot hem gesproken heeft: “Saulus, Saulus, waarom vervolgt gij Mij? Ik ben Jezus Christus dien gij vervolgt!”;<sup>2</sup> en daarna betreffende hem tot Ananias zei:

---

<sup>1</sup> Actum.

<sup>2</sup> Hd.12:8, 16:15.

“Ga heen, want deze is mij een uitverkoren vat, om Mijnen Naam uit te dragen voor heidenen en koningen en kinderen van Israël; want Ik zal hem aanwijzen hoeveel hij voor Mijnen Naam moet lijden.”<sup>1</sup>

Wie dus hem niet aannemen, die door de Heere er toe uitverkoren is om vrijmoedig Zijn Naam te dragen, aangezien hij gezonden is tot eerder genoemde heidenen, versmaden des Heeren uitverkiezing en scheiden zich af van de apostolische vergadering. Immers, zij kunnen ook niet volhouden dat Paulus geen apostel is, aangezien hij daarvoor is uitgekozen. Evenmin kunnen zij bewijzen dat Lucas een leugenaar is, daar hij met alle nauwgezetheid ons de waarheid verkondigt. Want misschien heeft God juist daarom bewerkt, dat door middel van Lucas aan den dag kwam hoe er veelheid van evangeliën is, waarvan allen noodzakelijkerwijze gebruik hebben te maken, opdat allen, door te volgen, die het getuigenis volgt dat hij heeft aangaande de handelingen en de leer der apostelen, en door de regel der waarheid onvervalst te handhaven, behouden zouden mochten worden. Zijn getuigenis is dus waarachtig, en de leer der apostelen duidelijk en zeker, en zonder iets achter te houden, <apostelen> die geenszins sommige dingen stiekem, maar andere dingen in het openbaar leren.”

**III.15.3.** “Doch laat ons terugkeren tot dezelfde verhandeling. Daar namelijk duidelijk aan het licht gebracht is, dat zij, die predikers der waarheid en apostelen der vrijheid geweest zijn, niemand anders God noch Heere genoemd hebben, behalve alleen de ware Vader God en diens Woord, die in alle dingen de opperheerschappij heeft, zal duidelijk bewezen zijn, dat zij den Maker van hemel en aarde, die ook met Mozes gesproken en hem de beschikking der Wet gegeven heeft, die de vaders heeft samengeroepen, als Heere God beleden en van niemand anders kennis gedragen hebben. Derhalve is tevens de mening over God, van zowel de apostelen als van hun leerlingen, uit hun woorden openbaar geworden.”

### **Septuagint en Heil van Volken<sup>2</sup>**

---

<sup>1</sup> Hd.9:15,16.

<sup>2</sup> Vgl. Eusebius H.E.V.viii, 10-15.

**III.21.1.** “Geprofeteerd is dat (het getuigenis der profeten over de maagdelijke geboorte van Christus) reeds voor de verhuizing van het volk naar Babel plaats had, dat wil zeggen: voordat Meden en Perzen de heerschappij bemachtigden. Het is echter door de Joden zelf in het Grieks vertaald lang voor de tijd van de komst van onze Heere, zodat er niet de minste ruimte blijft voor het vermoeden dat de Joden het misschien juist zo hebben vertaald om ons ter wille te zijn. Als ze geweten hadden dat wij zouden bestaan en van deze getuigenissen uit de Schriften gebruik zouden maken, zouden zij geen ogenblik gearzeld hebben om zelf hun Schriften te verbranden, die zowel openbaren dat alle overige volken deel zullen hebben aan het leven, als doen uitkomen dat zij, die er zich op beroemen het huis van Jacob te zijn en het huis van Israël, van de genade van God zijn onterfd.

**2.** Eer de Romeinen hun heerschappij bemachtigd hadden, terwijl de Macedoniërs nog in het bezit waren van Azië, heeft Ptolemaeus, de zoon van Lagus, daar hij verlangde de bibliotheek, die hij te Alexandrië had ingericht, op te luisteren met de waardige geschriften van alle mensen, van de Jeruzalemmers verzocht hun Schriften, vertolkt in de Griekse taal, te mogen bezitten. Deze dan -want zij moesten toen nog aan de Macedoniërs gehoorzaam zijn- zonden aan Ptolemaeus zeventig oudsten, de meest volmaakte deskundigen in de Schrift en in de beide talen die zij bezaten, om te doen wat hij gewenst had. Daar hij echter de proef van hen wilde nemen en vreesde dat zij bij geval, onderling eenstemmig, de waarheid die in de Schriften was door vertaling zouden doen schuil gaan, scheidde hij hen van elkaar en gebod allen dezelfde Schrift te vertalen. En zoo deed hij met alle boeken. Toen zij evenwel bij Ptolemaeus te gelijk bijeen kwamen en hun vertalingen vergeleken, werd God verheerlijkt en kwam men tot het geloof dat de Schriften waarlijk Goddelijk zijn, daar allen dezelfde (stukken) van het begin tot het einde zowel met dezelfde woorden als met dezelfde namen voordroegen, opdat ook de aanwezige heidenen zouden erkennen dat de Schriften door ingeving van God vertaald zijn. En te verwonderen is het geenszins dat God dit in hen gewrocht heeft, daar Hij, nadat de Schriften tijdens de gevangenschap, die door Nebukadnezar

bewerkt werd, bedorven waren, en toen zeventig jaren later de Joden weer naar hun landstreek afdaalden, daarna in de tijden van Artaxerxes, de koning van de Perzen, aan Ezra, een priester uit de stam van Levi, ingaf al de redeneringen van de profeten uit het verleden weer in herinnering te brengen en de Wet, die door Mozes gegeven was, voor het volk te herstellen.

**3.** Aangezien de Schriften, waarmee God ons geloof in Zijn Zoon voorbereid en hervormd heeft, met zoveel waarheid en met Gods gunst vertolkt zijn, en hij ons de eenvoudige Schriften bewaard heeft in Egypte, waar ook het huis van Jakob is gegroeid toen het de hongersnood in Kanaän ontvluchtte, waar tevens onze Heere bewaard bleef, toen Hij aan de vervolging van Herodes ontkwam, en aangezien deze vertolking der Schriften gemaakt is voordat onze Heere neerdaalde, en vertolkt werd voordat er Christenen aan het licht kwamen -onze Heere is immers geboren omstreeks het een-en-veertigste jaar van Augustus' keizerschap; maar Ptolemaeus, onder wie de Schriften zijn vertaald, was een veel oudere- <aangezien het zo gesteld is> blijken waarlijk onbeschaamd en driest te zijn, wie nu op een andere wijze vertalingen willen maken, als zij door ons uit de Schriften zelf worden weerlegd en gedrongen tot het geloof in de komst van Gods Zoon.

Intussen is het geloof bij ons vast en niet geveinsd en alleen waarachtig, daar het een duidelijke toelichting heeft uit dezelfde Schriften, die vertolkt zijn op de wijze als wij boven gezegd hebben, en een aankondiging van de Kerk zijn zonder inlassing. Immers de apostelen, ofschoon zij ouder zijn dan deze allen, stemmen overeen met bovengenoemde vertolking, en de vertolking stemt overeen met de overlevering der apostelen. Petrus toch, en Johannes, en Mattheüs, en Paulus, en de overigen achtereenvolgens, alsmede zij die in hun spoor gingen, hebben al de profetische uitspraken net zo verkondigd als de vertaling der oudsten ze bevat.

**4.** Eén en dezelfde Geest Gods, die in de profeten uitriep wat en hoe een komst van de Heere wezen zou, maar bij monde van de oudsten op voortreffelijke wijze vertolkte wat voortreffelijk geprofeteerd was, heeft in eigen persoon ook bij monde van de apostelen aangekondigd, dat de volheid der tijden van de aanneming

gekomen was, en dat het koninkrijk der hemelen nabij was gekomen en woning maakte in de mensen die geloofden in de Immanuel, die uit een maagd was geboren. Zo getuigen zij zelf dat, alvorens Jozef gemeenschap had met Maria, en die derhalve nog in maagdelijke staat bleef, zij bevonden werd zwanger te zijn van de Heilige Geest...”

### **Geschriften van Mozes zijn Woorden van Christus**

**IV.2.3.** “Dat de Geschriften van Mozes woorden van Christus zijn, heeft Deze zelf tot de Joden gezegd, zoals Johannes in het Evangelie heeft vermeld: “Indien gijlieden Mozes had geloofd, zou u ook mij geloven, want die heeft van Mij geschreven. Maar indien u zijn Schriften niet gelooft, zult u ook Mijn woorden niet geloven”,<sup>1</sup> zodat Hij ten duidelijkste te kenen geeft dat de Geschriften van Mozes Zijn woorden zijn. Indien dus de woorden van Mozes van Hemzelf zijn, dan zeker ook die van de overige profeten, gelijk wij betoogd hebben.

En nogmaals heeft de Heere zelf aangetoond, dat Abraham over allen die nog in leven waren gezegd heeft: “Indien zij aan Mozes en de profeten geen gehoor geven, zo zullen zij, ook al stond er iemand uit de doden op, hem niet geloven.”<sup>2</sup>

**4.** Evenwel heeft Hij ons *niet als een fabel*<sup>3</sup> verteld van de arme en de rijke, maar in de eerste plaats wel heeft Hij ons geleerd, dat het niemand past om genot<sup>4</sup> na te jagen, of in wereldse genoegens en talrijke maaltijden te leven, slaaf te zijn van genietingen en God te vergeten. “Er was”, zei Hij, “een zeker rijk mens en hij ging gekleed in purper en fijn lijnwaad en had welbehagen in luisterrijke maaltijden.”<sup>5</sup>

Over zulke mensen heeft Hij ook bij monde van Jesaja gezegd: “Met citer en luit, tamboerijn en fluit, drinken zij wijn, op Gods werken daarentegen, slaan zij geen acht en naar de werken Zijner handen zien zij niet om.”<sup>6</sup> Opdat wij ook niet dezelfde straf over ons halen, heeft de Heere ons hun einde getoond, en ook te

---

<sup>1</sup> Joh.5:46,47.

<sup>2</sup> Luc.16:31.

<sup>3</sup> Cursivering door promovendus.

<sup>4</sup> Eigenlijk meervoud.

<sup>5</sup> Luk.16:19.

<sup>6</sup> Jes.5:12.

kennen gegeven dat wie aan Mozes en de profeten gehoor geven, ook zouden geloven in Hem die ze zelf gepredikt hebben als de Zoon van God, die is opgestaan uit de doden en ons het leven schenkt. En Hij betoogt dat allen<sup>1</sup> uit eenzelfde zelfstandigheid zijn, te weten: Abraham en Mozes en de profeten; maar óók de Heere zelf, die uit de doden is opgestaan, in wie ook velen geloven die uit de besnijdenis zijn, die tevens luisteren naar Mozes en de profeten, als zij de komst van Gods Zoon prediken.”

### **Afkomst van elke Schrift dezelfde**

**IV.10.1.** “Voortreffelijk heeft ook Johannes in herinnering gebracht dat de Heere tot de Joden zei: “U onderzoekt de Schriften, omdat u in haar het eeuwige leven meent te hebben, en die zijn het die van Mij getuigen, maar u wilt niet tot Mij komen om het leven te hebben.”<sup>2</sup> Hoe konden de Schriften van Hem getuigen, tenzij zij afkomstig waren van één en dezelfde Vader? Hoe konden ze van te voren de mensen inlichten over de komst van Diens Zoon en te voren het heil aankondigen dat van Hem komen zou? “Want indien u Mozes geloofde, zou u ook Mij geloven, want hij heeft van Mij geschreven.”<sup>3</sup>

Het moet wel verstaan worden dat overal in zijn Schriften de Zoon van God te vinden is. Nu eens in gesprek met Abraham, terwijl Hij op het punt stond om met hem te gaan eten,<sup>4</sup> dan eens met Noach toen Hij hem de afmetingen (van de ark) gaf,<sup>5</sup> dan weer op zoek naar Adam;<sup>6</sup> dan als Hij het vonnis uitvoert over de Sodomieten;<sup>7</sup> een ander maal als Hij verschijnt en Jakob op weg stuurt;<sup>8</sup> ook als Hij uit de

---

<sup>1</sup> Omnia.

<sup>2</sup> Joh.5:39,40.

<sup>3</sup> Joh.5:46.

<sup>4</sup> Gen.18:5.

<sup>5</sup> Gen.6:15.

<sup>6</sup> Gen.3:9.

<sup>7</sup> Gen.19:24.

<sup>8</sup> Gen.28:13.



braamstruik tot Mozes spreekt.<sup>1</sup>

Het aantal plaatsen is niet te noemen, waar Gods Zoon door Mozes ten tonele gevoerd wordt. Ook de dag van Zijn lijden was hem niet onbekend, maar op figuurlijke wijze heeft hij dat die van te voren aangekondigd door het Pascha te noemen.<sup>2</sup> En juist toen, zolang tevoren door Mozes gepredikt, heeft de Heere geleden en heeft Hij het Pascha in vervulling doen gaan...”

### **Wet en Evangelie**

**IV.12.3.** “Aangezien dus in de Wet en in het Evangelie het eerste en grootste gebod is de Heere God lief te hebben met het hele hart en daarna eraan gelijk de naaste lief te hebben als zichzelf, blijkt één en Dezelfde de Schepper van de Wet en van het Evangelie. Want daar de voorschriften voor het volmaakte leven in beide Testamenten hetzelfde zijn, hebben zij dezelfde God getoond, die bijzondere voor het één, zowel als voor het ander geschikte geboden gegeven heeft, maar ook de meer voortreffelijke en hoogste, waar zonder het niet mogelijk is om zalig te worden, in het één zowel als in het ander heeft aanbevolen.”

### **Gebod en toelating**

**IV.15.2.** “Maar de Heere heeft ook te kennen gegeven, dat hun door Mozes sommige geboden gesteld zijn wegens hun verharding en omdat zij niet onderworpen wilden zijn, door toen zij gezegd hadden: “Waarom heeft Mozes dan geboden een scheidbrief te geven en de echtgenote te verstoten?”, tot hen te zeggen: “Dit heeft hij wegens de hardheid van uw hart toegestaan, maar van den beginne is het niet zo geweest.”,<sup>3</sup> zodat Hij wel Mozes de getrouwe dienstknecht, van schuld vrijstelde, maar intussen God beleed als de Ene die in den beginne mannelijk en vrouwelijk gemaakt heeft, maar <de Joden> ten laste legde dat zij verhard en niet

---

<sup>1</sup> Ex.3:4.

<sup>2</sup> Ex.12:3.

<sup>3</sup> Mt.19:7,8.

onderdanig waren. En daarom kregen zij van Mozes het voorschrift der echtscheiding als geschikt voor hun verharding.

Maar waarom zeggen wij dit een en ander betreffende het Oude Testament, als in het Nieuwe Testament de apostelen bevonden worden wegens bovengenoemde zaak hetzelfde te doen? Immers reeds dadelijk verzekert Paulus: “Deze dingen zeg ik, niet de Heere.”<sup>1</sup> En een ander maal: “Doch dit zeg ik bij wijze van toelating, niet van bevel.”<sup>2</sup> En nogmaals: “Aangaande de maagden heb ik echter geen bevel des Heeren, maar ik geef mijn gevoelen, als door de ontferming des Heeren in staat gesteld om trouw te zijn.”<sup>3</sup> Maar op nog een andere plaats zegt hij: “opdat de Satan u niet verzoeken, daar u zich niet onthouden kunt.”<sup>4</sup> Indien derhalve ook in het Nieuwe Testament de apostelen bevonden worden ter wille van het gebrek van sommigen aan zelfbedwang, krachtens vergevingsgezindheid sommige geboden toe te staan, opdat niet zulke verharden door te enenmale aan hun behoud te wanhopen van God afvallig mochten worden, behoort men er zich niet over te verwonderen, indien ook in het Oude Testament dezelfde God gewild heeft dat ten nutte van het volk zoiets zou geschieden, zodat Hij door de bovengenoemde inachtnemingen hen lokte, opdat zij door middel van deze de zaligheid van de Decaloog zouden bemerken en hem geschenken geven, zonder na door hem er van afgehouden te zijn tot de afgoderij terug te keren, noch afvallig te worden van God, maar zouden leren hem van ganser harte lief te hebben.”

### **Woord en Schrift gaan samen**

**IV.25.2.** “Opdat zowel wie zaait, als wie maait, zich in gelijke mate mogen verheugen in het rijk van de Christus,<sup>5</sup> die tegenwoordig is bij allen ten opzichte van wie God van het begin af gunstig gezind is, in zoverre Hij hun ten deel doet vallen

---

<sup>1</sup> 1Cor.7:12.

<sup>2</sup> 1Cor.7:6.

<sup>3</sup> 1Cor.7:25.

<sup>4</sup> 1Cor.7:5.

<sup>5</sup> Joh.4:36.

dat Zijn Woord bij hen is.

Wanneer iemand dus ingespannen de Schriften leest, zal hij daarin het woord over de Christus vinden en een voorafbeelding van de nieuwe roeping.

**26.1.** Want dit is de schat, verborgen in de akker,<sup>1</sup> dat wil zeggen in gindse wereld -de akker namelijk de wereld-<sup>2</sup> doch de in de Schriften verborgen schat is de Christus, daar Hij door middel van zinnebeelden en gelijkenissen wordt kenbaar gemaakt.”

### **Waarheid is de Band tussen Kerk en Schrift**

**V.20.1.** “En de prediking der kerk is waarachtig en vast. Bij haar blijkt de heilsweg over geheel de wereld een en dezelfde te zijn. Aan haar is het licht van God toevertrouwd. Daarom ook laat de Wijsheid Gods, door middel van welke Hij alle mensen behoudt, bij de uitgang zich horen, handelt zij betrouwbaar op de wegen, wordt zij bovenop de muren gepredikt, spreekt zij in de poorten van de stad.<sup>3</sup> Want overal predikt de kerk de waarheid. En zij is de zevenarmige kandelaar<sup>4</sup> die het licht van Christus draagt.

**2.** Wie derhalve (aangezien zij waar is) de verkondiging van de kerk verlaten, betwijfelen de kennis van de heilige ouderlingen, zonder te beseffen dat een Godsdienstige eenling van meer waarde is dan een lasterlijk en onbeschaamd sofist. Want zo zijn alle kettters, en zij die menen dat zij iets kunnen ontdekken dat boven de waarheid uitgaat, terwijl ze voornoemde zaken najagen, op vele, verschillende en dwaze wijze de reis maken, terwijl ze niet altijd hetzelfde over die dingen blijven denken, aangezien ze als blinden door blinden rondgeleid worden,<sup>5</sup> zullen ze verdiend in de beneden verborgen kuil van onkunde vallen, altijd op zoek, maar nooit in staat om de waarheid te vinden.<sup>6</sup> Daarom dient men hun gevoelens te

---

<sup>1</sup> Mt.13:44.

<sup>2</sup> Mt.13:38.

<sup>3</sup> Spr.1:20,21.

<sup>4</sup> ἐπτάμυχος, Ex.25:37, Op.1:2.

<sup>5</sup> Luc.6:39.

<sup>6</sup> 2Tim.3:7.

ontvluchten en met vrij wat inspanning op zijn hoede te zijn, opdat wij niet door hen benadeeld worden, en juist zijn toevlucht te nemen tot de kerk, en zich aan haar boezem te laten opleiden en met de Schriften des Heeren zich te voeden. De kerk is immers als een paradijs in deze wereld geplant. Van elke boom dan ook van het paradijs zult gij de spijzen eten,<sup>1</sup> zegt de Geest van God, dat wil zeggen: Eet uit elke Schrift des Heeren!”

### **Schriftmisbruik van Duivel en Dwaalleraren**

**V.21.2.** “Na Hem naar het topje van de tempel gevoerd te hebben, zei hij (de duivel): “Indien u Gij Gods Zoon bent, werp U naar beneden, want er staat geschreven, dat Hij Zijne engelen aangaande U bevel zal geven, en dat zij U op de handen zullen dragen zodat Gij niet soms Uw voet aan een steen zou stoten.”<sup>2</sup> Door middel van de Schrift bedekte hij zijn leugen, zoals alle kettters doen.”

### **God spreekt in Wet**

**V.21.3.** “Wie is dan nu de Heere God, van wie Christus getuigenis aflegt, dat niemand Hem mag verzoeken, wie allen behoren te aanbidden en Hem alleen te dienen?<sup>3</sup> Volstrekt zonder twijfel is het de God, die ook de Wet gegeven heeft. In de Wet was dit een en ander voorspeld, en door middel van het gevoelen der Wet heeft de Heere aangetoond, dat de Wet van de Vader het Woord des Heeren verkondigt. Voorts wordt door middel ervan de uitspraak van de afvallige engel van God te niet gedaan, overgegeven<sup>4</sup> aan zijn ware staat, en overwonnen door de Zoon van de Mens, die het gebod Gods in acht nam.”

---

<sup>1</sup> Gen.2:16.

<sup>2</sup> Mat.4:6, Ps.91:11,12.

<sup>3</sup> Mt.4:10.

<sup>4</sup> *Traductus*.

### **Samenvatting:**

De hoofdlijn van de resultaten kan als volgt worden uiteengezet. In de passages waar Irenaeus de autoriteit van de Schrift bespreekt, komt de *functie* van dat gezag vooral tot uitdrukking in bewijsvoerend gebruik. Dat is mogelijk omdat het *karakter* van het Schriftgezag voor Irenaeus berust op waarheid.

Waarheid wordt hierbij opgevat in Platonische zin als een vaststaand gegeven buiten de mens, waarvan herkenning in de aardse werkelijkheid mogelijk is. De afkomst van de Bijbelse Schriften, namelijk als spreken van de almachtige Vader en Schepper, staat voor Irenaeus garant voor de betrouwbaarheid en eenheid van de Bijbelse openbaring. Diens voorzienigheid voor de betrouwbare overlevering ervan. Deze openbaring van Godswege vraagt om geloofsgehoorzaamheid en mag niet naar menselijke hand worden gezet.

## Hoofdstuk 11 Homo Unius Libri

We hebben in de samenvatting aan het slot van het vorige hoofdstuk gezien dat het *gezagkarakter* van de Schrift vooral bestond in overeenkomst met waarheid. De grond daarvan was voor Irenaeus de afkomst van de Schriften. God was ten diepste hun auteur. Daarop rustte vervolgens hun *gezagsfunctie*, die bij de behandelde passages uit *Adversus Haereses* vooral bewijsvoerend van aard was. Door hun waarheidsgehalte dat samenhang met Goddelijke afkomst van hun inhoud, konden ze als bewijs worden gebruikt tegen dwaalleer, en ter staving van betere opvattingen.

Dit hoofdstuk geeft een concluderende samenvatting over het Schriftgezag bij de Christelijke geleerde uit Zuid-Frankrijk, en gaat nader in op aspecten van de hierboven geschetste hoofdlijn.

### **11.1 Stijl**

Irenaeus kan met recht de man van één boek worden genoemd.<sup>1</sup>

Zijn geschriften zijn doorspekt met Bijbelverwijzingen,<sup>2</sup> zozeer dat we gerust kunnen stellen dat de Bijbelse geschriften deel zijn geworden van zijn persoonlijke stijl.

Irenaeus verwijst 720 maal naar Geschriften van het Oude Testament.<sup>3</sup> Daarbij bleek een voorkeur voor Jesaja, Psalmen, Genesis, Exodus, Jeremia en Deuteronomium.<sup>4</sup>

Ongeveer 1050 maal waren Geschriften van het Nieuwe Verbond voorwerp van verwijzing.<sup>5</sup> Mattheüs, Lukas, Johannes, 1 Corinthiërs, Romeinen en Handelingen waren geliefde citeerbronnen.<sup>6</sup>

Ongeveer zestig procent van de aanhalingen waren uit het Nieuwe Testament. Het Oude Testament kwam gemiddeld niet verder dan veertig procent, maar deed het beter in de *Epideixis* en de fragmenten.<sup>7</sup>

Ook verwees Irenaeus vele malen naar de boeken van het Oude en Nieuwe Testament als “Schrift”.<sup>8</sup> De voorkomst van *scriptura* geeft slechts een gezagsaanduiding voor hen die er bij voorbaat dit woord in verband brengen met een gezaghebbende canonieke verzameling

---

<sup>1</sup> Deze uitdrukking is gebruikt vanwege de duidelijkheid. Historisch is het zorgvuldiger om te spreken van een man van één soort Boeken.

<sup>2</sup> Zie de tabellen aan het slot van dit hoofdstuk.

<sup>3</sup> Zie de grafiek “Totaal OT Irenaeus” en de tabellen met Schriftverwijzingen in het werk van Irenaeus aan het slot van dit hoofdstuk.

<sup>4</sup> Zie de grafiek “Irenaeus, Topcitaten OT (1)” en “Irenaeus, Topcitaten OT (2)” aan het slot van dit hoofdstuk.

<sup>5</sup> Zie de tabellen over de Schriftverwijzingen in Irenaeus’ werk, en de grafiek “Totaal NT Irenaeus” aan het slot van dit hoofdstuk.

<sup>6</sup> Zie de grafieken “Irenaeus, Topcitaten NT (1)” en “Irenaeus, Topcitaten NT (2)” aan het slot van dit hoofdstuk.

<sup>7</sup> Zie de vijf grafieken “Verhouding NT & OT” aan het slot van dit hoofdstuk.

<sup>8</sup> Voor een bespreking van de verwijzingen als *scriptura* of *γραφή*, zie: Hoh, J.; *Die Lehre des hl. Irenäus über das Neue Testament* (gekrönte Preisschrift, Neutestamentliche Abhandlungen, Münster i.W., VII. Band, 4./5. Heft); Verlag der Aschendorffschen Verlagsbuchhandlung; Münster Westfalen 1919, blz.62-75.

Hoh telt 135 verschijnselverwijzingen naar de Bijbelse boeken als *γραφή*, waaronder 57 Oudtestamentische. “Ergebnis: Der Name *γραφή* kommt für ntl und atl Schriften vor. Eine *γραφή* ist eine hl. Sache, ein Gotteswort, also ist diese Bezeichnung bei ntl Schriften ein Beweis für die Gleichstellung derselben mit dem AT. Das Fehlen des Ausdrucks *γραφή* (bij NT-geschriften) kann nichts beweisen, weil selbst das AT nicht in der Regel *γραφή* genannt wird. Sehr häufig heißen die atl und die ntl Schriften: τὰ λόγια τοῦ κυρίου.”, blz.75.

Vgl. Adv. Haer.I praef.1; I.8.1.

van geschriften. Aangezien het doel van deze dissertatie is om het gezagskarakter en de gezagsfunctie vanuit de primaire bronnen zelf af te leiden, is het aantal malen dat de term scriptura voorkomt, slechts indirect en om stilistische redenen voor dit onderzoek van belang.

## 11.2 Maatstaf

Irenaeus gebruikte de Schriften als beoordelings-maatstaf op grond waarvan hij de gnostische leringen<sup>1</sup> als dwaalleer afschreef. Aangezien Irenaeus ervan overtuigd was dat de Schriften de waarheid leren, kon hij ze ook bewijzvoerend gebruiken in zijn polemieek. Zijn laatste argumentatiegrond kwam gewoonlijk neer op de vraag: Geloof u de openbaring of niet? Dat blijkt onder meer in zijn behandeling van het gezag van de apostel Paulus.<sup>2</sup>

## 11.3 Eenheid van Openbaring

De eenheid van het Bijbels spreken<sup>3</sup> door apostelen en profeten lag voor Irenaeus in de ene

---

<sup>1</sup> “Gefährlich ist die Gnosis für Irenaeus, weil sie die heiligen Schriften pervertiert. So tarnt sie ihr unchristliches Fundament, so übt sie ihre verführereische macht in den christlichen Gemeinden aus. Deshalb ist die Ablehnung der gnostischen Schriftinterpretation eine der wichtigstigen Aufgaben der irenäischen Polemik.”, aldus Bengsch, A.; *Heilsgeschichte und Heilswissen, eine Untersuchung zur Struktur und Entfaltung des theologischen Denkens im Werk “Adversus Haereses” des hl. Irenäus von Lyon* (Erfurter Theologische Studien, Band 3); St. Benno-Verlag GMBH; Leipzig 1957, blz.22.

<sup>2</sup> Irenaeus verwijst zijn lezers direct naar de openbaring die God aan Paulus onderweg en Ananias in Damaskus had gegeven, Adv. Haer. III.15.1. Dan vervolgt hij: “*Neque enim contendere possunt Paulum non esse apostolum, quando in hoc sit electus; neque Lucam mendacem esse possunt ostendere, veritatem nobis cum omni diligentia adnuntiantem. Fortassis enim et propter hoc operatus est Deus plurima Evangelium ostendi per Lucam, quibus necesse haberent omnes uti; ut sequenti testificationi eius, quam habet de actibus et doctrina apostolorum, omnes sequentes, et regulam veritatis inadulteratam habentes, salvari possint.*”

<sup>3</sup> “Die das gesamte theologische Denken des Irenäus beherrschende und bezeichnende Idee ist der Gedanke der Einheit: ein Gott, ein Christus, eine Kirche, ein Evangelium. Irenäus zitiert sehr oft die γραφή des Alten Testaments, die Schriften sind “a Verbo Dei et Spiritu eius” gesprochen, mit Hilfe des Weissagungsbewieses soll die Zuverlässigkeit und Wahrhaftigkeit der apostolischen Botschaft von Jesus Christus erwiesen werden. Neben dem Gesetz und den Propheten führt Irenäus auch sehr oft die Evangelien und die Apostel als γραφή an”, aldus Frank, I.; *Der Sinn der Kanonbildung, eine historisch-theologische Untersuchung der Zeit vom 1. Clemensbrief bis*

Vader God.<sup>1</sup> Dezelfde God had gesproken tot Mozes en de andere profeten. Zelfs was Christus overall tegenwoordig in de boeken van Mozes: bij Adam, Noach, Abraham, Jacob en Mozes zelf.<sup>2</sup> Irenaeus ging zelfs zo ver om te stellen dat de woorden van Mozes eigenlijk de woorden van Christus waren. Datzelfde geldt voor hem van de woorden van al de overige Oudtestamentische profeten.

#### 11.4 Ook Schriftelijk

De Kerkleider benadrukte dat door Gods wil niet slechts de woorden van de profeten, maar ook die van de apostelen, zijn opgenomen in geschriften om te kunnen dienen als grondslag en pilaar van het geloof van de Christenen na hen.<sup>3</sup>

Daartoe hadden de apostelen volmaakte kennis van de Heilige Geest gekregen.<sup>4</sup> Voordat ze die niet hadden,

---

*Irenäus von Lyon*; Freiburger Theologische Studien, neunzigster Band; Herder; Freiburg 1971, blz.201.

<sup>1</sup> Irenaeus bracht de continuïteit en discontinuïteit tussen het Oude en Nieuwe verbond als volgt tot uitdrukking: “*Propter quod et nove Deum colere docebantur, sed non alium Deum.*”(Adv. Haer.III.10.2)

<sup>2</sup> Dergelijke uitlatingen hebben de volgende beschuldiging tot gevolg gehad: Irenaeus’ “interpretation of Scripture is most commonly allegorical. To modern eyes it is often strange to the point of the fanciful or even the grotesque. Historical ignorance forced the Catholic Christian into the same fast-and-loose game as the heretic, well aware though he was of the perils of religious subjectivity.”

Vgl. Lawson, J.; *The Biblical Theology of Saint Irenaeus*; The Epworth Press; London 1948, blz.23 en 95. Zie ook: Schwager, R.; *Der Gott des Alten Testaments und der Gott des Gekreuzigten*; *Zeitschrift für katholische Theologie*, herausgegeben von der theologischen Fakultät der Universität Innsbruck; Herder Verlag; Wien 1980; 102. Band, blz.297-302.

Hierbij moet echter worden bedacht dat het waarheidselement voor Irenaeus maatgevend was. De Heilige Geest kon het hart van een gelovige ook op deze wijze aanspreken via een Oudtestamentische passage. Zolang een allegorische uitleg een openbaringswaarheid afbeeldde, had de Galliër er geen problemen mee, ook al leek het oppervlakkig beschouwd niet het eerste betekenisveld van de tekst te zijn.

<sup>3</sup> “Was die Apostel zuerst gepredigt und dann nach dem Willen Gottes niedergeschrieben haben, das sollte Fundament und Säule unseres Glaubens sein. Die apostolische Tradition enthält die ganze Wahrheit, denn die Apostel hatten die vollkommene Erkenntnis aus der Kraft des Heiligen Geistes, den sie nach der Auferstehung des Herrn empfangen hatten.”, aldus Bengsch, A.; *Heilsgeschichte und Heilswissen, eine Untersuchung zur Struktur und Entfaltung des theologischen Denkens im Werk “Adversus Haereses” des hl. Irenäus von Lyon* (Erfurter Theologische Studien, Band 3); St. Benno-Verlag GMBH; Leipzig 1957, blz.63.

<sup>4</sup> Hierbij rekent Irenaeus Bijbelse auteurs die formeel zelf geen apostel waren, maar wel in kringen van directe apostolische betrokkenheid in dienst van God hun werk deden. Bij Lucas en Marcus was dus sprake van “dependent canonicity”. Vgl. Sundberg, A.C.; *Dependent Canonicity in Irenaeus and Tertullian*, in: Cross, F.L. ed.; *Studia Evangelica*; Akademie-Verlag; Berlin 1964;



zetten ze geen letter op papier.<sup>1</sup> Daarom paste Irenaeus de woorden van niets toe of afdoen rechtstreeks toe op de overlevering van de apostolische Schriften in de Kerk.<sup>2</sup> Ook historisch gesproken was het een logische ontwikkeling dat Christenen in de generaties na de apostelen, hun nagelaten geschriften nog meer gingen waarderen dan tijdens hun leven.<sup>3</sup>

### 11.5 Waarheid essentieel

Ondanks deze stellige uitdrukkingwijze, was niet zozeer het schriftelijk karakter, maar de waarheid die de geschriften bevatten, essentieel voor de Galliër. De waarheid kan ook op andere manieren dan schriftelijk worden overgeleverd. Dat blijkt uit zijn behandeling van de vraag of het nodig is om apostolische geschriften te hebben om met de Heere te kunnen leven. Of heilswaarheden met of zonder Schriften beleden en geleefd worden, maakte voor Irenaeus geen principieel verschil. Dat het ook anders kon, betekende niet dat afbreuk werd gedaan aan het waarheidskarakter van de apostolische geschriften en evangeliën. Integendeel, die waren buiten alle leugen. Bij Irenaeus waren het dus niet vele wegen die naar Rome leidden, maar één waarheid die gebruik kon maken van diverse kanalen.

### 11.6 Genuanceerd Schriftgebruik

De Kerkleider had een weerzin tegen het oppervlakkig misbruiken van de Bijbel.

Hij bestreed mensen die stukjes uit de Bijbel halen en ze vervolgens de lading geven van hun eigen filosofie.<sup>4</sup>

---

Part II: The New Testament Message, blz.403-409.

<sup>1</sup> Het is dus niet helemaal juist om te stellen: “Though he is so eminently a Biblical theologian, he has no definite doctrine of the inspiration of the Bible”. Vgl. Lawson, J.; *The Biblical Theology of Saint Irenaeus*; The Epworth Press; London 1948, blz.25. Hoewel Irenaeus’ visie op de inspiratie van de Schrift niet als een theorie op de voorgrond treedt, komt zijn gevoel wel tot uitdrukking. Daarom zegt Lawson zelf ook later: “had Irenaeus lived in later times he would probably have been an upholder of the doctrine of literal inspiration.”, blz.32.

<sup>2</sup> Adv. Haer. IV.33.8: *custodita sine fictione Scripturarum tractatione plenissima, neque additamentum neque ablationem recipiens, et lectio sine falsatione, et secundum Scripturas expositio legitima et dilligens et sine periculo et sine blasphemia.*

<sup>3</sup> “Für Christen waren von Anfang an apostolische Schriften Bücher, denen man Beachtung und Hochschätzung schuldete, denn die Begleiter des Herrn und berufenen Apostel waren die höchsten Autoritäten der alten Christenheit, geistgegabt in vorzüglicher Weise. Dies ist ganz Ir. Meinung: III.1.1: non enim per alios sipositionem salutis nostrae cognovimus, quam per eos per quos evangelium pervenit ad nos, quod quidem tunc praeconaverunt, postea vero per Dei voluntatem in scripturis nobis tradiderunt.”, zo vat Hoh samen in *Die Lehre des hl. Irenäus über das Neue Testament* (gekrönte Preisschrift, Neutestamentliche Abhandlungen, Münster i.W., VII. Band, 4./5. Heft); Verlag der Aschendorffschen Verlagsbuchhandlung; Münster Westfalen 1919, blz.178, 179.

<sup>4</sup> “Die Gefährlichkeit der Gegner liegt nach Irenäus vor allem in der Ähnlichkeit ihrer Schriftauslegung, in der sie aus den verschiedenen Texten eine eigene Lehre zusammenflicken und

Ook had de man uit Antiochië oog voor het onderscheid tussen dit wat de Heere beveelt, en dat wat Hij toelaat. Verder onderkende Irenaeus het probleem dat leugens soms bedekt kunnen worden met de Schrift. Dan lijkt het Bijbels aan de oppervlakte, maar dan is het niet zo. Toch had Irenaeus geen problemen met de kenbaarheid van openbaring. Ze waren voor hem keerzijden van dezelfde medaille. Wel stelde Irenaeus voorwaarden aan het deelhebben aan de claritas van de Schriften: een oprecht geloof en een onbedorven gezindheid.

De Heilige Geest speelde bij hem de noodzakelijke verbindingsrol in het leren kennen van waarheid.<sup>1</sup>

### 11.7 Aansporing

Maar de Bijbel moest gelezen worden! Daarom spoorde de man uit Lyon zijn lezers aan tot studie van de Schriften. Ook kerkbezoek was belangrijk! Hij deed zijn lezers de aanbeveling om de kerk te bezoeken, aangezien men zich daar kan laten opleiden in en voeden met de waarheid<sup>2</sup> van de Schriften van de Heere.<sup>3</sup> Het is dus niet zo dat de Kerk zou functioneren als een zelfstandige “living voice” die van dag tot dag de waarheid voor gelovigen zou kunnen veranderen, onder het voorwendsel van leiding door de Heilige Geest.<sup>4</sup> Zo’n gedachte is begrijpelijk vanuit het gedachtengoed van de Verlichting, maar totaal vreemd aan Irenaeus. De waarheid van het kerkelijk geloof moet bij hem juist bevestigd worden door de Schrift.<sup>5</sup>

### 11.8 Grafische samenvatting

De snelste manier om een beeld te krijgen van Irenaeus’ Bijbelgebruik is door tabellen en grafieken. Op de volgende bladzijden wordt per geschrift precies uiteen gezet wat Irenaeus citeerde.

Na een overzicht in tabelvorm volgen grafieken.

---

diese den Worten der Heiligen Schrift anpassen, um glaubwürdig zu klingen.”, aldus Torisu, Y.; *Gott und Welt, eine Untersuchung zur Gotteslehre des Irenäus von Lyon* (Studia Instituti Missiologici Societatis Verbi Divini); Steyler Verlag; Nettetal 1991, blz.33.

<sup>1</sup> Vgl. Adv. Haer. IV.33.7, waar Irenaeus uiteenzet dat het de Heilige Geest is die kennis van waarheid verschaft.

<sup>2</sup> Daarom kan Irenaeus in verband met opziensers ook spreken van “*charisma veritatis*”, vgl. Adv. Haer.IV.26.2.

<sup>3</sup> Irenaeus spreekt in dit verband over “*dominicus Scripturis*”, vgl. Adv. Haer. II.30.6. Gezien het oude gebruik rond de uitdrukking “dag des Heeren” (*dies dominica*), is het waarschijnlijk om te denken aan “geschriften die de Heere toebehoren”. Vgl. Lawson, J.; *The Biblical Theology of Saint Irenaeus*; The Epworth Press; London 1948, blz.24.

<sup>4</sup> Deze misvatting is afkomstig van Lawson, J.; *The Biblical Theology of Saint Irenaeus*; The Epworth Press; London 1948, blz.105-111, 293.

<sup>5</sup> “Immer wieder kommt er auch auf Texte des Evangeliums zu sprechen, um an ihnen die Wahrheit des kirchlichen Glaubens zu demonstrieren.”, aldus Jaschke, H.J.; *Irenäus von Lyon “Die ungeschminkte Wahrheit”* (Etudes irénéennes, livre 2); Academia Alfonsiana; Roma 1980, blz.106.

De algemeen erkende Bijbelverwijzingen zijn vastgesteld aan de hand van wat de edities van Meyboom en Roberts (& Rambaut) hebben aangemerkt als Bijbelcitatien.